

ДМИТРО ЯРЕМКО

СПОГАДИ

НЬЮКАСЕЛ ОН ТАЙН

ДМИТРО ЯРЕМКО

СПОГАДИ

НАКЛАДОМ АВТОРА

—————

НЬЮКАСЕЛ ОН ТАЙН

©

1985

PUBLISHED BY THE AUTHOR

DMYTRO JAREMKO,
16 Bolingbroke Street,
Heaton,
Newcastle-on-Tyne
NE6 5PH

Printed in the United Kingdom
by
Ukrainian Publishers Limited
200 Liverpool Road
London N1 1LF

Вступ

Кілька років тому, коли в зимові місяці в мене було більше вільного часу, я, згадуючи свій приїзд до Великобританії та «перші кроки» на цій, новій для мене, землі, вирішив покласти на папір свої скромні згадки про ті далекі, такі активні та незабутні дні й роки. Вирішив ще й тому, що до цього мене заохочували мої приятелі та знайомі, вважаючи, що такі спогади матимуть, можливо, якусь ваг-тість для майбутніх дослідників нашого поселення у Великобританії. Думалось, що ці спогади дадуть нашим дослідникам змогу ступати по живих слідах перших поселенців, виявлять наші думки, почування й бажання, покажуть нашим дослідникам наші національні прикмети в оточенні брітанського народу, наші моральні властивості та наші здатності чи нездатності до організованого культурного, громадського й політичного життя.

Цю книжку не вважаю виключно особистими спогадами. У ній мовиться переважно про нашу невеличку громаду, якій доля призначила північно-східню частину Англії. Тож насправді заголовок цієї книжки, в поширеному варіанті, повинен звучати «Спогади перших українських поселенців у північно-східній окрузі Великобританії в околиці міста Ньюкасел он Тайн». Внаслідок цього я вважав доцільним покористуватися деякими протокольними матеріялами, що збереглися в мене.

Мої спогади починаються від літа 1947 року, коли

перші наші поселенці, а між ними і я , прибули до невеличкого, але гарного містечка Вайлям он Тайн та примістилися в гуртожитку-«гостелі», з якого кожного дня частина поселенців виїжджала до сільськогосподарської праці, а частина з інших «гостелів» до праці в копальнях вугілля.

У своїх спогадах уживатиму слова «гостель», бо воно під впливом англійців прищепилося до нашої мови і стало часткою нашого щоденного життя.

У Вайлямі

До табору в Вайлямі приїхало нас коло 60 чоловіків. Привезли нас англійські провідники з «гостелю», що був у місцевості Маркет-Гарборов біля Лестеру. Ми всі, що були призначені до цього табору, повиходили з автобусів і наші провідники, передавши нас тутешньому провідникові та попрощавшись з нами, поїхали з рештою наших людей до «гостелю» Райліс-Оттерборн.

Наш новий провідник привітався з нами та спитав нас, хто ми і звідки. Ми відповіли, що ми українці, а приїхали до Англії на роботу.

Була гарна соняшна надвечірня погода. З нашим провідником зав'язалася досить приємна розмова. А тим часом недалеко від нас зібралася група англійських людей і приглядалася до нас. Потім дві жінки й один чоловік, всі вдвічі старшого віку від нас, підійшли до нас, привіталися та висловили найкращі побажання від імени міста Вайлям. Ми їм щиро подякували за їхню прихильність та ввічливість. Нам навіть було трохи дивно, що ці люди так чемно нас вітають. Пізніше й інші люди підійшли до нас та вітали словами: «Велком ту Вайлям». Деякі запитували, звідки ми приїхали та звідки ми родом. Ми їм відповідали, що ми — українці, наша батьківщина — Україна, але тепер ми бездержавні скитальці, а приїхали сюди з Німеччини.

Наш провідник попросив нас, щоб ми йшли за ним, а він попровадить нас до бараків, де ми повинні приміщуватись. Місцеві люди почали розходитись, бажаючи нам доброї ночі та всього найкращого.

Не було для нас ніяких труднощів порозміщуватись у кімнатах бараків, бо вони не були для нас новиною. До життя в бараках ми призвичаїлися ще в Німеччині.

Пізніше нас покликали до їдальні. Обід для нас був готовий. Тут кілька місцевих жінок, що належали до жіночої добровільної обслуги (W.V.S.), розкладали перед нами тарілки та припрошували нас до обіду, розуміючи, що після цілоденної подорожі ми втомлені й голодні. Обід був гарячий і смачний. Ми щиро дякували цим жінкам за їхню ввічливу й добровільну обслугу. З'явився наш провідник та попросив нас задержатись після обіду в їдальні, бо він хоче трохи поговорити з нами.

Насамперед цей провідник запитав нас про якість і кількість обіду. Ми відповіли, що обід був добре зварений і смачний, було його досить і ми задоволені. Дякували знову жінкам і йому. Потім він нам сказав, що хоче поговорити з нами в справі куховарства в нашому таборі, бо відтепер будемо самі собі готувати обіди. Тож потрібно нам одного куховара, двох помічників, а також дві особи, що чистили б та порядкували б у «гостелі». Не було між нами фахових куховарів. Проте один таки зголосився, заявляючи, що трохи працював у куховарні. Також зголосилися два помічники куховарові та дві особи для порядкування в «гостелі». Наш провідник був дуже задоволений, що знайшлися охотники, які вже завтра вранці розпочнуть свою працю. При цьому додав, що в тому випадку, коли комусь праця в таборі не сподобається, треба звернутися до нього, а він пішле його працювати на фермі, замінивши його людиною, якій праця в таборі до вподоби. Далі він просив нас звертатися до нього в кожній нашій потребі, бо його на те призначили нашим провідником, щоб нам допомагати. Також просив поводити-

ся та працювати в таборі, на фермі й між тутешніми людьми добре й чесно, щоб цим віддячитися їм за їхню гостинність та поглибити нашу взаємну приязнь і довір'я. Підкреслив, що ми ще молоді люди, а тому взаємна приязнь і довір'я вийдуть нам на користь. Та й йому особисто буде приємно, коли ми, перші українці в цій місцевості, провідником яких йому судилося бути, впишемося в пам'ять тутешнього населення нашими чеснотами та добрими ділами.

Наша перша розмова з провідником тривала приблизно годину. Ми були задоволені його промовою, бо зрозуміли, що маємо між нами людину, яка розуміє нас, турбується нами та намагається дати нам корисні поради.

Повиходили ми з їдальні та й пішли до своїх кімнат, радіючи, що день перейшов щасливо. Для розмов та коментарів не було часу, бо минула десята година ночі та й були ми вже потомлені. Тож почали приготувлятися до сну. В нашій кімнаті було приблизно 20 осіб. Всі ми стали навколішки біля своїх ліжок і молилися Богу, дякуючи Йому за небесну ласку, за сповнення наших мрій, за доведення нас до цієї країни, щоб у цій місцевості продовжувати наше молоде життя.

Спали ми нашим твердим молодечим сном, а пробудилися коло сьомої години вранці, коли вже зійшло сонце й заповідалась гарна погода. Ми помислися та повдягалися, а потім повиходили на подвір'я, щоб оглянути наші бараки та новий табір, бо вчора на огляд не було часу.

Наближалася восьма година і нас повідомили, щоб ми зайшли до їдальні на снідання. Сніданку теж було багато, а приготували його ті самі жінки. Тут знову з'явився наш провідник, привітався з нами та запитав, як нам спалося і як смакував нам

сніданок. Ми відповіли, що спалося добре, а сніданку було досить і він нам смакував.

Провідник повідомив нас, що матимемо три вільні дні, бо почнемо працювати в понеділок наступного тижня, а тому можемо вийти в місто, щоб його оглянути та купити собі деякі речі, якщо маємо гроші. Він же тим часом полагоди́ть деякі справи, що зв'язані з нашою працею. Поінформував нас, о котрій годині матимемо обід, зазначивши, що в наступному тижні триб нашого життя цілковито зміниться, а обіди будемо мати ввечері, коли повернемось з роботи. Вкінці, нагадавши нам, щоб ми були уважні й не заблудили в місті, дозволив нам відійти. Залишились з ним на кілька хвилин нововибрані куховари, з якими він хотів обговорити деякі куховарські справи.

При цій нагоді слід згадати, що між нами був один українець, який досить добре говорив англійською мовою. Ми його вибрали перекладачем. Він на ферму не ходив, лише дещо допомагав іншим у табірній праці.

Пішли ми до міста. Цікаво було оглядати різні крамниці, з різnorodними виробами та матеріялами, що приковували наші очі, бо все манило своїм багатством і різноманітністю, наче кликало: заходьте, вибирайте, купуйте що хочете і скільки хочете! . . . Та не було в нас багато грошей. Тільки дехто купив собі дрібні речі: шкарпетки, кишенькові хустинки і спідню білизну.

Повернувшись до табору, ми розказували нашому провідникові, де були, що бачили, що купили. Розказали й те, що не могли купити ні вбрання, ні взуття, бо все це трохи задороге для нас. Провідник порадив нам трохи підждати. Коли підемо до праці та заробимо трохи грошей, то можемо піти до крамниці і замовити собі, наприклад, нове вбрання. Не-

обов'язково платити готівкою. Можна дати невеличкий завдаток, а потім кожного тижня сплачувати по одному фунтові. Так роблять тутешні люди, так можемо й ми робити. Така порада була для нас досить корисна і ми його послухали. Але пізніше, коли ми пішли до роботи та почали заробляти гроші, дехто з нас волів наперед зложити відповідну суму, а тоді за готівку купити потрібні речі.

Того самого дня, вже під вечір, приїхав до нас з недалекого міста англійський римо-католицький священник, щоб привітати нас та познайомитися з нами як з новоприбулими в цю округу. Він теж запитував, звідки ми приїхали та яка наша національність. Ми йому так само відповідали, що ми бездержавні скитальці, що приїхали сюди з Німеччини на роботу, що покищо не знаємо, чи тут залишимося на рік-два, чи на ціле наше життя, що ми — українці, а наша батьківщина — Україна.

Не маючи найменшого наміру когось критикувати чи обвинувачувати, не можу поминути мовчанкою того факту, що при зустрічах з тутешніми людьми нам доводилось постійно їм вияснювати такі речі, про які вони нічого не знали й ніколи не чули. Наприклад, згаданий священник запитав нас, де та наша Україна, бо він про неї нічого не чув. Ми були здивовані, що така освічена людина, як священник, не знає, хто такі українці і де Україна. Отже в довшій, але приязній розмові треба було пояснювати йому, де наша батьківщина та з якими державами вона межує. Чув він про Чорне море, але не знав, що воно українське. Пізніше, коли ми між собою ділилися враженнями, нам стало ясно, що західній світ дуже мало знає про нашу Україну. Провідник нашого табору вже знав, де є Україна, бо вчора він нам сказав, що під час війни мав нагоду зустрічатися з українцями в Європі.

В наступному тижні, також під вечір, у товаристві того самого священика приїхав до нас з цієї самої місцевости лікар, щоб ми зареєструвались і в потребі мали право звертатись до нього. Він теж не знав, де лежить Україна.

Через кілка тижнів приїхав до нас англійський учитель, щоб навчати нас англійської мови. Знав він трохи німецьку мову. Думав, що ми німці. А де наша Україна — також не знав.

Рік пізніше, коли ми переїхали до іншого «гостелю», нам прислали другого вчителя для навчання англійської мови. Але й він нічого не знав про Україну, а одного разу назвав нас «русскими». Ми відразу йому заявили, щоб він більше не називав нас «русскими», бо ми — українці. Він перепросив нас, говорив, що не знав, а думав, що ми «руські». Та вже другим разом, коли приїхав до нас на навчання, в перших словах сказав, що він уже довідався, хто то є українці та де їхня батьківщина — Україна. Пізніше він виявився не тільки добрим учителем англійської мови, але й добрим нашим прихильником. Так само і всі наші попередні знайомі, після нашого вияснення про нас та нашу батьківщину, стали нашими дуже добрими прихильниками, бо зрозуміли, хто ми, звідки походимо та з яких причин сюди приїхали. Це наше обопільне пізнання закріпило між нами приятельство, яка залишилась у нашій пам'яті, як соняшний промінь, на довгі-довгі роки.

Хочу згадати, що на роботі, в місті, біля церкви, на забавах та в пивницях за склянкою пива ми часто стрічались з англійцями, ровесниками та старшими від нас, що вже дещо знали про нас, та з такими, що любили зав'язувати розмову, щоб про нас та нашу справу довідатися більше. Нам було приємно, що нами цікавляться. Ми їм дякували за прихильність, а вони висловлювали надію, що,

може, колись — з Божої волі, а також внаслідок нашої активної діяльності та сприяння наших прихильників — ми вернемося до своїх рідних у вільній нашій Батьківщині.

Але повертаюсь до нашого першого гостя — римо-католицького священика. Розмовляли ми з ним понад годину. Розмова наша була приємна. Після неї ми мали враження, що й для нього було корисно довідатись від нас про деякі факти й явища, про які він дотепер не знав і не чув.

Хочу додати, що не всі ми розмовляли з цим священиком, бо дехто в той час був у місті, а деякі у своїх кімнатах віддалися своїм особистим справам: писали листи до своїх знайомих у Німеччині, читали газету чи книжку, грали в шахи, а то й розмовляли між собою. Все таки на розмову в нашій читальні прийшла більшість, бо кожен хотів довідатись, що цікавого скаже нам священик. Літами він був значно старший від нас. Було йому коло 45 літ життя.

При цій нагоді згадаю, що провідник нашого табору був молодший. Було йому коло 40 років. Був людиною інтелігентною, розумною й поважною. Мав хист доброго бесідника, а свою мову любив оживляти жартами. Пізніше ми довідалися, що в армії він був старшиною.

Закінчуючи з нами розмову, священик запропонував нам прийти через два дні, тобто в неділю, до його церкви на Богослуження, бо знає, що ми католики, а тому повинні ходити до католицької церкви і тут, у Англії. Хоч не всі ми були українськими католиками, бо було ж між нами чимало українців православного віровизнання, то все таки ми погодилися прийти в найближчу неділю до його церкви. Поінформувавши нас о котрій годині починається Богослуження, він та наш провідник попрощалися з нами. Ми порозходилися до своїх кімнат.

На другий день, у п'ятницю, погода була тепла й соняшна. Ми вийшли поза табір. Одні пішли до недалекого гарного й чистого парку, інші до міста, а я з двома друзями вирішили пооглядати околиці. Походили ми з годину, коли до нас підійшли два старші чоловіки та, привітавшись з нами, запитали, чи ми не належимо до тієї групи людей, що вчора приїхали до «гостелю». Почувши, що ми з «гостелю» і бажаємо побачити щось цікаве, вони порекомендували нам піти аж до моста, що прокладений через ріку Тайн, а далі польовою доріжкою, де за новими будинками стоятиме одинокий котедж, у якому народився винахідник першого залізничного локомотива Джордж Стівенсон. Ми сердечно подякували двом добродіям за цікаву інформацію, а я їм сказав, що про винахідника знаю ще з шкільної лавки, але місця його народження ні я, ні мої побратими ніколи не бачили.

Через кілька хвилин ми вже стояли перед котеджем. Побудований він у полі, недалеко від лівого берега ріки Тайн. Будинок камінний, в досить доброму стані, бо й люди в ньому мешкають. Його оглядали кілька родин з дітьми та й самотні особи. З присутніх відвідувачів ніхто не заходив до середини, тож і ми не заходили. Оглядали дім з віддалі 15-ти метрів. З південного боку дому була прибита до стіни чорна таблиця з білим написом: «Винахідник першого в світі залізничного локомотива — Джордж Стівенсон, народжений в червні 1781 року».

Не знаю, принаймні я не чув, чи хтось з наших людей колись оглядав цей будинок. В кожному разі ми три молоді хлопці після закінчення Другої світової війни, вже в першому тижні перебування у славній місцевості Вайлям он Тайн, у вересні 1947 р., оглянули той дім, де народився Джордж Стівенсон. Ми побачили перші колійові рейки, що зберіга-

лися на пам'ятку. Через 15 років, коли я знову туди навідався, тих рейок уже не було.

Коли ми розказали нашим людям про нашу цікаву прогулянку, вони теж ходили подивитись на той дім. Від місцевих людей ми довідались, що сюди приїжджають відвідувачі не тільки з Англії, але й з Європи, Америки та з цілого світу.

В суботу після обіду дехто з нас вибрався до центрального міста Ньюкасел, щоб його оглянути та, можливо, зустріти когось із наших людей. Тут ми зустріли земляків, що приїхали 2-3 місяці раніше від нас. Вони вже працювали на фермах та в копальні вугілля. Ми розпитували їх, як вони почуваються в цій країні, чи задоволені своєю працею і обставинами життя. Зустріч була цікава і приємна. Ми обмінялися адресами та обіцяли, що будемо одні одних відвідувати.

Потім ми ходили по місту та оглядали його. Тут ми не бачили слідів війни. Все стояло в найкращому порядку, а життя котилося нормально. Всюди гарні будинки, на кожному кроці крамниці, а в них багато товарів найрізноманітнішого виробу, всюди вдосталь харчів. Ми на все дивилися здивованими очима. Ще кілька тижнів тому ми покинули країну, де все було зруйноване війною, в крамницях бракувало товарів, та й крамниць серед руїн було мало.

Походили ми по місту, пооглядали його, купували деякі дрібні речі, на які нам вистачило грошей, і вернулися до табору.

Увечері дехто пішов до кіна, а більшість залишилася вдома й відпочивала.

Прийшла неділя. Як я вже згадував, ми обіцяли англійському священикові, що прийдемо на Богослуження. Тож поговоривши між собою, ми вирішили піти організовано. Католицька церква була в іншому місті, яких 3 кілометри від нас. Автобуси туди ходили тільки в будні, але не в неділю. Посні-

давши, ми пішли пішки. В таборі залишилися тільки куховари, щоб нам приготувати обід. Десять хвилин перед початком Богослуження ми вже були перед церквою. Тут ми зустріли своїх людей з іншого міста, що приїхали до цієї околиці перед нами і вже були в цій церкві раніше. Ми віталися, знайомилися, розмовляли. Незабаром вийшов священик і запросив нас до церкви. В середині вже було трохи місцевих людей. З нашого ж «гостелю» прийшло коло 50 людей, а з іншого міста коло 20. Тож невеличка церква була переповнена, але якось ми всі вмістилися.

Священик правив співану Службу Божу. Ми поставали навколішки і молилися по-своєму. Починаючи свою проповідь, отець насамперед розповів своїм парафіянам про нас. Сказав, що запросив на Богослуження бездержавних скитальців, які приїхали сюди з Німеччини на працю і поселилися в «гостелях» Вайлям і Райтон. Всі вони — українці, а їхня батьківщина — Україна. Далі свою проповідь він присвятив церковно-релігійній темі.

Ми були втішені, що отець у церкві перед своїми парафіянами сказав декілька слів про наше українське походження та нашу батьківщину. Вертаючись до «гостелю», ми раділи, що навчили отця дещо такого, чого він сам не знав перед нашим приїздом до Англії. З бігом часу цей отець став нашим добрим приятелем, а серед місцевого населення ми набули чимало знайомих, з якими жили в атмосфері приязні та згоди.

Один рік ми перебували в Вайлямі. Щонеділі ми ходили до тієї церкви. Наше знайомство з тамтешнім населенням поширювалось, а наша приязнь поглиблювалась. Маю враження, що для багатьох та приязнь залишилась світлою сторінкою у книзі життя.

Коли вже мова про церкву, то доречно тут згада-

ти про відвідини українського католицького священика О. Бабія з Едінбургу. Не пригадую собі точної дати, але здається, що через місяць, у п'ятницю ввечері, у нашій читальні відбулось перше українське Богослуження. Воно було й останнім в цьому таборі.

Тепер веду далі попередню розповідь. Повернувшись з англійської церкви та пообідавши, ми проводили пополудень у своїх кімнатах: писали листи, читали книжки й газети, відпочивали, а найбільше розмовляли про працю, яку мали розпочати завтра. Ми вже знали, що до праці на фермах будуть возити нас автомашинами, а шоферами будуть тутешні люди.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ ПРАЦІ

Перший день нашої праці на фермах перейшов досить добре, особливо тим хлопцям, які коли-небудь працювали на господарстві. Вони знали, як, де і що робити, хоч і не розуміли добре англійської мови. Гірше було тим, які ніколи не працювали на господарстві, бо походили з міста.

Усі мали труднощі з англійською мовою. Правда, ми знали німецьку мову, але це нам не помагало, бо господарі-працедавці її не знали. Тож на початках трудно було порозумітись. Проте ми намагалися виконати працю так, щоб господар був задоволений з праці і працівника.

Багато господарів брали по одному робітникові на свої господарства, деякі — на цілий рік, а деякі — на літній сезон. Більші господарі брали по два-три

робітники на цілий рік. Наша праця починалася о годині 7.30 вранці, а кінчалася ввечері о годині 5.15. Мали ми дві перерви по 20 хвилин: рано о годині 9.30, а по полудні о 3-ій годині. На обід ми мали одну годину перерви, але це була тільки перекуська, яку ми приносили з собою. Іноді ті господарі чи господині, що мали одного чи два робітники, давали нам свою перекуську. Справжній обід ми мали ввечері, коли повертались з роботи.

Працювали ми по п'ять з половиною днів, а робочий тиждень кінчали в суботу о 12-ій годині опівдні, тобто наш робочий тиждень становив 48 годин. Платили нам 4 фунти і 12 шилінгів щотижня.

Увечері, повернувши з праці, ми розказували одні одним про свої труднощі та пригоди. Мені та моїм трьом колегам перші дні праці перейшли досить добре. Ми не мали таких труднощів з мовою, як інші хлопці. Працювали ми в одного лорда, що біля хати в городі вирощував рожі. Серед англійців був один робітник, що говорив по-німецькому. Він нам показав, що і як маємо робити.

Багато наших хлопців працювало на тій самій фермі на протязі кількох років. Дехто на тій самій фермі працював тільки влітку, а взимку переходив до іншої, більшої ферми. Нас четверо працювало в того самого лорда круглий рік: влітку — в полі, а взимку — в городі коло рож або в лісі, що був досить великий.

Пригадується мені день, коли я вперше зустрівся з лордом та його дружиною. Було це на другий чи третій день нашої праці в нього. Стояла гарна сонячна погода. Ми разом з англійськими робітниками працювали в городі коло рож. Лорд з дружиною прийшли до нас, спочатку поговорили з англійцями, а потім привіталися з нами. Я стояв найближче до

лорда, то він мені першому простягнув руку, а потім усім іншим. Розмову почав питанням, чи хтось з нас говорить по-англійському. Я йому пояснив, що ми ще не розуміємо англійської мови. Коли він запитав, чи розуміємо німецьку мову, то я йому відповів, що цією мовою можемо всі говорити. Виявилось, що лорд добре володіє німецькою мовою, а тому зав'язалась між нами цікава розмова. Вони розпитували нас, хто ми, яка наша національність, звідки приїхали, яке було наше життя в Німеччині під час війни і після неї, чому ми не верталися додому. На всі питання ми давали наші відверті відповіді. Розмова наша тривала майже півгодини. Була вона щира й добросердечна, а їй сприяла тепла й соняшна погода.

Вкінці лорд з дружиною попрощалися з нами, бажаючи нам сповнення мрій, всього найкращого та щоб ми були добрими робітниками. Ми й пізніше часто зустрічалися з ними та мали нагоду вести приємні розмови.

Як згадано, працювали ми не лише в городі, але й у лісі, де чимало дерев було вирізано, а ми підчищали та насаджували молоді деревця: буки, сосни, смереки. За кілька років ми засадили приблизно 100 гектарів молодого лісу. А садили ми переважно восени або на весні.

Проживаючи недалеко цих околиць, я інколи, використовуючи гарну погоду, люблю в кінці тижня поїхати своїм автом подивитися на той ліс, що його тридцять років тому ми садили. Який він великий, гарний, розкішний! Відрадно дивитись і думати, що він дарує власникові й навколишнім людям приємність, заспокоєння й радість. Нас він наповнює почуттям теплового задоволення, бо це ми його колись садили, прикладаючи до кожного деревця свої молоді, мозолисті руки.

Як мені відомо, всюди, де наші люди працювали, чи на полях, чи на підприємствах, вони проявили себе добрими і сумлінними робітниками, а тому збирали від своїх працедавців признання, похвали і подяку.

П'ять років, від осені 1947 р. до осені 1952 р., я з кількома своїми земляками працював на одному місці. Пізніше, коли наші табори поліквідували, частина таборян виїхала до приватних помешкань у найближчій околиці, а більшість виїхала до міста Ньюкасел, щоб працювати в фабриках або на будівництві.

РОДИНИ НА ФЕРМАХ

Кількома словами згадаю про українські родини в нашій окрузі. Деякі з них працювали по 5 або 6 років у того самого господаря. Він забезпечував їх помешканням. Часом це був окремий дім. Тижнева оплата за таке помешкання була невелика.

Після п'ятох-шістьох років праці на фермі люди виїжджали до недалекого міста або до середньої Англії, де мали знайомих, і там улаштовувались на працю в індустрії. Але частина наших людей залишилась на фермі аж до пенсійного віку, тобто до 65-го року свого життя.

З роками деякі люди набули власні доми, а ті, що жили на фермі, коли прийшов час відходити на пенсію, діставали муніципальні помешкання і за них платили нормальну тижневу оплату.

Розказували мені, що декілька наших хлопців, що працювали в господарів, поженилися з їхніми

дочками та й залишилися там працювати на господарстві.

САМОПОЧУТТЯ

В загальному в таборі Вайлям ми почувалися непогано. Харчами, помешканням і працею ми були задоволені. Харчі тут були багато ліпші від тих, що ми мали в Німеччині. Правда, бараки своїм виглядом та величиною були подібні до німецьких, а кімнати були розраховані здебільшого на 20 осіб, але до такого гуртового життя ми були призвичаєні. Та й були ми молоді, життєрадісні, наша молодість надихала нас оптимізмом, ми вірили, що завтра буде краще, а тому деякі труднощі сприймали з гумором.

ВЗАЄМИНИ З ОТОЧЕННЯМ

Ми були задоволені, що прибули до цієї країни і саме до цієї місцевості. Ми бачили, що місцеві люди були привітні та прихильні до нас. Старші, молодші, навіть діти-школярі ставились до нас увічливо й сердечно. Це нас тішило і навіть дивувало.

Здається, що тут ми були першими українцями. А тому нам хотілось показати себе з найкращого боку, при ніяких обставинах не сплямити чесне українське ім'я, щоб навіть тоді, коли ми виїдемо звідси, в тутешніх людях залишилися добрі споми-

ни про нас. Такі наші думки ми висловлювали в розмовах між собою, бо хотілось, щоб вони дійшли до свідомости кожної нашої людини та стали моральним кодексом її щоденної поведінки. Така наша організована настанова принесла добрі наслідки. На протязі нашого тут перебування ми поводитися чесно, спокійно й розважно, а працювали пильно і совісно. Маю враження, що такі шляхетні взаємини не пропали безслідно. Вони, принайменше, залишилися в милих спогадах наших і англійських людей.

НА ДОЗВІЛЛІ

Увечері, після денної праці, кожен віддавався своїй справі. Одні розповідали про свою працю та пригоди, інші розказували якусь вигадку чи байку, ще інші читали книжки або газети, які діставали з Франції, Канади й Німеччини, а ті, що мали українсько-англійські словники, вивчали англійські слова.

На жаль, не кожен з нас був достатньо грамотний. Дехто міг читати тільки про себе, а дехто не вмів ні читати, ні писати. Тому грамотніші збирали кругом себе менш грамотних та вголос читали їм газети. Ми радо слухали, бо хотіли довідатись, що діється в світі. Зокрема ми цікавились подіями в Україні, бо тужили за нею та плекали надію, що до неї ще вернемось.

Звичайно, всі ці заняття не відбувалися одночасно, а в певній послідовності, щоб одні одним не перешкоджали і давали нам більшу користь.

НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Перший тиждень нашої роботи перейшов спокійно і добре. Хоч і тужили ми за батьківщиною і нашими рідними, то все таки ми були задоволені, що приїхали сюди, що вже маємо працю та задовільні життєві обставини.

У п'ятницю того ж тижня, коли ми приїхали з роботи, в товаристві двох чоловіків ми побачили знайомого священика. Після обіду вони з нашим провідником та священиком зайшли до їдальні. Виявилось, що ті два чоловіки — це лікар і вчитель, про яких я вже згадував раніше. Тут нас повідомлено, коли почнеться навчання англійської мови.

Один порожній барак служив нам за читальню. Там ми сходились на розваги: грати в шахи і «дартси», а то й так — поговорити. В тій читальні мали відбуватися лекції англійської мови.

На другий тиждень у вівторок увечері приїхав до нас учитель. Почалося навчання. Наші вечірні двогоденні лекції відбувалися двічі в тиждень. Спочатку всі хотіли вчитися, але згодом дехто, маючи труднощі з вимовою, знеохотився і перестав приходити на лекції. Учитель теж мав проблему, бо знав, що ми не розуміємо його, а він нас. Іноді він пробував давати нам пояснення німецькою мовою, але ми, хоч і знали цю мову, не розуміли його. Та все таки на протязі однорічного перебування в тому таборі коло 20 осіб не переривали свого навчання.

Деколи під час лекції треба було, ввічливо й чемно, пояснювати вчителю, що ми українці, бо він називав нас то росіянами, то німцями. Останніми чи

не тому, що ми приїхали з Німеччини і знали німецьку мову ліпше, ніж він. Але з бігом часу він називав нас тільки українцями.

Слід додати, що найскоріше і найбільше ми навчилися англійської мови від англійців, з якими на протязі року працювали. Лекції в школі допомогли нам хіба краще читати, писати та правильніше вимовляти слова.

КОНЦЕРТИ

В нашій великій групі молодих хлопців було чимало таких, що мали добрі голоси. Вечорами ми співали у своїх кімнатах українських пісень. Між нами був п. В. Ворон, що гарно співав і вмів трохи диригувати. Він запропонував, щоб ми в таборі організували чоловічий хор. Деякі хлопці погодилися з його пропозицією. Ми попросили нашого провідника, щоб дозволив нам робити проби хору в читальні. Він погодився. Тож кожного тижня ми почали присвячувати два вечори для двогодинних проб. Хор був невеликий: разом з диригентом входило до нього 15 осіб.

Наш табір був оточений житловими будинками. Коли ми робили проби, то довколишні люди слухали наших пісень. Тож одного разу наш провідник запитав нас, чи не могли б ми дати концерт для наших сусідів, бо вони вже кілька тижнів слухають наші мелодії, а тепер їм хочеться побачити співаків.

Спочатку не всі погоджувалися на такий концерт, бо, поперше, ми були трохи соромливі, а подруге, — хтось висловив думку, — коли вже й виступати з концертом, то з нашого боку треба виявити сим-

патію до наших сусідів і на закінчення концерту за-співати хоч одну англійську пісню.

Тут ми зустрілись з проблемою, бо не знали ні однієї англійської пісні. Вирятувала нас дружина нашого провідника. Вона підшукала одну пісню, слова й мелодію якої легко було вивчити: «Гут найт Айрін», тобто «Добраніч, Ірино». З такою розв'язкою всі погодилися.

Проби нашого хору відбувалися далі. А тим часом наш провідник разом з головою місцевого клубу поробили заходи щодо нашого концерту.

Після двох місяців нашого перебування в цій місцевості, англійці, чи не внаслідок нашої культурної поведінки, запросили нас виступити перед ними з концертом, щоб показати їм, що ми вміємо і знаємо. Людей прийшло багато: старші, молодші, діти шкільного віку, а найбільше дівчат. Прийшли й наші хлопці, які не належали до хору. Заля була велика, всіх умістила, ще й залишилися вільні місця.

Перед концертом провідник табору представив публіці наших хористів, пояснив, хто вони й звідки, сказав, що співатимуть українських пісень, а на закінчення — одну англійську.

Співали наші хористи досить добре, а публіка нагороджувала їх гучними оплесками. Та найбільше було оплесків після виконання пісні «Гут найт Айрін». Цю пісню вони мусіли повторити. Разом з хористами співала ціла заля.

Після концерту голова клубу склав сердечну подяку нашим хористам від тутешньої громади й від себе. Водночас запросив наших хористів дати ще один концерт.

Другий концерт відбувся два місяці пізніше в тій самій залі. Це було два тижні перед англійським Різдвом. Знову заля була заповнена. Прийшли люди не тільки місцеві, але й з околиць, бо поши-

рилась вістка про успіх першого концерту. Та й ми всюди запрошували наших знайомих і робітників, з якими працювали, щоб послухали наших пісень, яких ми навчилися ще вдома.

Втретє виступали наші хористи після українського Різдва, під кінець місяця січня 1948 року. Але цей концерт відбувся в іншій місцевості, у Вест Вайлямі, 3 кілометри звідси. Тут також було багато публіки.

Під кінець місяця травня 1948 року ми переїхали до табору Дарас Гол біля Понтілянду, що був у тій самій окрузі, недалеко більшого міста Ньюкасел.

У Понтілянді наші хористи теж дали кілька концертів. Тут крім хористів почали виступати наші танцюристи, виконуючи гопака, чумака та інші національні танці. Після кожного концерту публіка була задоволена, а ми раділи нашими успіхами.

На жаль, через півроку наш диригент В. Ворон виїхав до середньої Англії, де поступив на працю в індустрії. Серед хлопців не знайшлося такого умільця, що міг би провадити хором. Зрештою, незабаром до середньої Англії виїхало більше співаків і танцюристів, а тому наша самодіяльність припинилася.

РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНА РОБОТА

Більшість наших хлопців мала 20-25 років життя. Всі вони були нежонаті. Тільки дехто, на кілька років старший, вже був одружений, але їхні дружини залишилися на Україні або в Німеччині.

Не було між нами людей з вищою освітою. Дехто мав незакінчену середню школу, а найбільше було

з початковою школою. Були й такі, що взагалі до школи не ходили, а тому були неписьменними. Та незважаючи на це, наша національна свідомість була висока. При кожній нагоді ми намагалися вияснювати тутешнім людям про наше українське походження та нашу батьківщину, бо не лише звичайні робітники, але й люди з вищою освітою, як священик, лікар, учитель, нічого про Україну й українців не знали й не чули. Тож треба було витратити багато часу й енергії, щоб їм втовкмачити, хто ми, звідки й чого сюди приїхали.

Хоч у цій окрузі ми були чи не першими українцями в людській історії, то все таки було дивно, а іноді навіть сумно, що люди західного світу нічого не знають про 45 мільйонів українського народу, який на протязі довгих століть живе також у Європі та бореться за свою державність.

Наша вперта й послідовна, а одночасно чемна й тактовна роз'яснювальна робота почала проламувати лід цілковитого невігластва. Сьогодні, після 30-тих років нашого перебування у цій країні, коли хтось скаже, що він українець, то здебільшого кожен англієць уже не кліпає очима, виявляючи свою розгубленість, бо ознайомлений з нашим національним ім'ям, знає, де лежить наша батьківщина та чого ми тут опинилися. Це значить, що на полі інформації ми добилися успіху.

ФУТБОЛ, ІГРИ, РОЗВАГИ

Я вже згадував про такі наші ігри як шахи, «дартси», більярд. Тепер згадаю про футбол, сітківку та інші розваги.

Між нами було кілька добрих футболістів. Негайно після нашого приїзду вони купили футбол та почали його копати на великій площі в таборі, а через кілька днів пішли на футбольну площу, що була яких 300 метрів від нашого табору. Там, коли не було місцевої футбольної дружини, вони тренувалися. Тренінги відбувалися вечорами, а також у суботу по полудні та в неділю.

Після кількох тренінгів до нас прийшли футболісти місцевої дружини і запропонували нам позмагатися з ними. Ми погодилися і вже через кілька днів між нами відбулося перше змагання. Місцева дружина була досить сильна, глядачів було багато, а тому, щоб не осоромити честь українського футболіста, нам дуже хотілося виграти.

Змагання закінчилося нічиєю: 3-3. Але й ми були таким результатом дуже задоволені, бо, як сказано, англійська дружина була досить сильна. Через кілька днів з нею відбулось друге змагання. Цим разом англійська дружина виграла: 4-3.

Пізніше з іншою дружиною нам вдалося виграти: 3-2, але друге змагання з тією самою дружиною закінчилося теж нічиєю: 4-4. Всі змагання відбувалися в дружній атмосфері. Йшлося нам показати противникам, що й ми щось уміємо і можемо.

Деякі наші хлопці любили грати в сітківку. Цьому спортові вони віддавалися на подвір'ї в таборі. Місцеві люди іноді приглядалися, а наші хлопці намагалися приєднати їх до цієї гри, але англійці не виявляли охоти.

В декого може скластися враження, що крім футболу та згаданих ігор ми нічим іншим не цікавилися. Далеко не так. Наші хлопці любили відвідувати кінотеатри. Особливо цікавилися фільмами про ковбоїв. У п'ятницю або в суботу ходили на танці. Любили зайти до пивниці, щоб випити кухоль пива.

Все це було приємною розвагою після цілоденної праці.

Всюди ми поводитись чесно і чемно. За привітність тутешніх людей ми віддячувались своєю привітністю. Кожен пам'ятав, що тут ми є першими українцями, а тому всі ми дбали, щоб не сплямити чести нашої національності.

Дев'ять місяців ми жили в цьому таборі, а на весні в наступному році переїхали до табору в Дарес Гол біля Понтілянду.

ВІДДІЛ СУБ

Після приїзду до табору в Вайлямі ми мали декілька важливих завдань, які намагалися виконати та полагодити, а тому заснування Відділу СУБу треба було відкладати з тижня на тиждень. Це зволікання тривало майже три місяці.

Нарешті наші перші загальні збори відбулися в половині місяця грудня 1947 року. Ми зійшлися до нашої читальні. Сюди запросили кількох наших українців з табору Райліс, де вже існував Відділ СУБу, щоб вони були присутні на наших загальних зборах та послужили нам своїми порадами і практичними вказівками.

На загальних зборах було коло 30 осіб. Наші гості з табору Райліс дали нам цінні поради й пояснення, а потім після широкої дискусії ми приступили до виборів управи Відділу та контрольної комісії.

Управу Відділу СУБу вибрано в такому складі:

- п. Д. Яремко — голова,
- п. П. Кекіс — секретар,
- п. В. Лунів — скарбник,

п. В. Ворон — член,

п. С. Білоус — член.

До контрольної комісії ввійшли:

п. І. Ковальський — голова,

п. О. Гарасим — секретар,

п. Т. Федик — член.

Після зборів ми повідомили провідника нашого табору про заснування Відділу СУБу та його управу. Провідник був задоволений, що між нами почалася організована громадська праця. Він знову заохотив нас звертатися до нього в будь-якій справі та запевнив, що всюди, де зможе, буде нам допомагати і сприяти.

Управа Відділу СУБу вирішила насамперед приєднати до Відділу більше нових членів, а потім розгорнути та поліпшувати свою діяльність.

ЛАТИНСЬКЕ РІЗДВО

Наближалось латинське Різдво. Усвідомлюючи, що в цій новій для нас країні зустрічатимемо його вперше, нам хотілося, щоб атмосфера цього свята була урочиста й повна гідности, а водночас — приємна, дружня й весела.

Два тижні перед Різдвом наша управа домовилася з провідником табору і з нашими куховарами, щоб улаштувати спільний різдвяний обід. Звичайно, на цей обід ми запросили нашого провідника та його дружину. Вони радо погодилися.

Вирішено, що для цієї небуденної okazji за їдальню послужить нам читальня. Тож напередодні свята ми її гарно прибрали, подекорували та поставили ялинку, прибравши її різними прикрасами. В цій

підготові ми дружньо співпрацювали, бо знали, що це для нашого спільного добра.

Ялинку я дістав від лорда А., в лісі якого я працював. Від заплати він відмовився. Сказав, що ялинку дарує для всіх наших хлопців і бажає їм радісних Різдвяних Свят. Я йому сердечно подякував і також побажав веселого Різдва.

На різдвяне Богослуження ми пішли до тієї самої церкви, до якої ходили кожної неділі. В таборі залишилися тільки куховари та декілька осіб, щоб усе впорядкувати і приготувати до обіду.

В церкві наш добре знайомий англійський священник, виголошуючи свою проповідь, насамперед привітав нас українськими словами «Христос Родився», а ми відповіли йому «Славіте Його». Англійцям він пояснив, що його слова означали «Крайст іс борн» а наша відповідь — «Гльорі ту Гім». Далі додав, що цих слів він навчився від нас ще перед Різдвом, бо хотілось йому привітати нас у церкві цим традиційним українським різдвяним привітом.

Після Богослуження на подвір'ї біля церкви наші знайомі англійці — священник, лікар та учитель, старші жінки й чоловіки, а також хлопці й дівчата — віталися з нами, бажали нам веселого Різдва Христового, щасливого Нового Року та всього найкращого. Ми дякували та складали і їм наші сердечні побажання.

Задоволені, ми вернулися до табору. Через годину ми зійшлися до нашої читальні, де різдвяний обід уже був готовий. Після короткого, але сердечного слова нашого провідника та після молитви почався наш різдвяний обід. На закінчення ми почастиувалися по чарці горілки та по склянці пива.

Пообідавши, ми колядували. Почали англійськими колядками, яких ми вже навчилися, а потім перейшли на українські колядки і народні пісні.

Можна з певністю сказати, що наші перші ла-

тинські Різдвяні Свята ми провели весело і щасливо. Відчувалося, що наш невеликий гурток — це одна родина, сцементована тою самою долею, тими самими почуваннями й тими самими молодими надіями та прагненнями.

УКРАЇНСЬКЕ РІЗДВО

Відсвяткувавши англійське Різдво, ми готувалися до українського. Провідник табору, як завжди, пішов нам назустріч. Куховари поробили заходи, щоб приготувати нам традиційні українські страви.

На Свят-Вечір ми знов зішлися до нашої читальні. Але тепер ми запросили кількох знайомих англійців. Столи були заставлені багатими стравами та різними напоями. Свату вечерю ми почали молитвою «Отче наш».

Після вечері ми колядували, щедрували, а потім співали інших українських пісень та кілька англійських колядок. Разом з нашими гістьми ми провели вечір піднесено, збуджено, весело. За піснями та приємними розмовами нас застукала північ.

Дехто з англійців не міг зрозуміти, чому ми святкуємо Різдво майже два тижні після їхнього. Ми їм пояснювали, що вони святкують за новим — григоріанським календарем, а ми за старим — юліанським, а тому наше Різдво та інші релігійні свята припадають майже два тижні пізніше.

Настрій у нас був святковий. Ми дякували Богу, що в здоров'ї діждалися Різдва Христового, що цей празник святкуємо у вільному світі, що й ми між тутешніми людьми почуваємося вільними.

А проте у ту святу Рідвяну Ніч либонь кожному з нас облягала серце туга, бо згадувалась наша юність, згадувалась рідна батьківщина, а в ній батьки, брати і сестри.

ДОБРОВІЛЬНІ ПОЖЕРТВИ

Напередодні Різдва наш Відділ отримав від Централі СУБу в Лондоні обіжника, у якому просилося зібрати між нашими людьми пожертви на фонд українських військовополонених інвалідів. Це прохання ми сумлінно виконали, а до Централі СУБу вислали пожертви разом із списком жертводавців.

Алеж були між нами хлопці, що між полоненими мали своїх рідних, односельчан або знайомих. Тож вони з власної доброї волі вислали їм допомогу грішми або пакунками. Пам'ятаю, що я з одним хлопцем з мого села вислали теж різдвяний подарунок для наших полонених односельчан. Опісля ми дістали від них відповідь та щиро подяку.

В тому самому різдвяному часі до Відділу СУБу в нашому таборі прийшов другий обіжник, у якому Централь СУБу просила зібрати добровільні пожертви для українських хворих, сиріт і вдів, що залишилися в Німеччині і Австрії. Знаючи з власного досвіду невідраді обставини наших тамтешніх людей, ми відгукнулися щиро і щедро, бо дехто жертвував свій півтижневий заробіток. Зібрано 35 фунтів, а це була досить велика пожертва від такої невеличкої громади. Гроші разом із списком жертводавців ми знову вислали до Централі СУБу. Від неї незабаром прийшла сердечна подяка для всіх

жертводавців і похвала для управи Відділу СУБу в нашому таборі.

ДЕЛЕГАТ НА ЗБОРИ

Під кінець місяця січня 1948 року Відділ СУБу в нашому таборі мав приблизно 30 членів. У той сам час Відділ СУБу одержав повідомлення від Централі СУБу, що в місяці березні відбудуться в Лондоні звичайні загальні збори Союзу Українців у Великобританії і на ці збори наш Відділ повинен вислати одного делегата.

На сходах нашого Відділу, на яких було коло 35 членів, дискутовано передусім, з якого джерела оплатити нашому делегатові подорож до Лондону. Після довгої дискусії вирішено, що цю подорож повинні оплатити своїми добровільними датками всі члени Відділу.

Почалися вибори делегата. Пан Д. Яремко виступив з пропозицією, щоб делегатом вибрати п. П. Кекіса. Але п. П. Кекіс заявив, що не може бути делегатом, бо замало знає англійську мову, а тому матиме труднощі в дорозі, особливо в Лондоні. Він запропонував на делегата п. Д. Яремка. Більше кандидатур не було, а тому майже одноголосно вибрано делегатом п. Д. Яремка.

Після повернення з Лондону наш делегат уже наступного вечора звітував про перебіг загальних зборів СУБу. Повідомив, що на поточний рік головою Головної Управи СУБу вибрано сот. Б. Панчука. Провідник нашого табору сказав, що сот. Панчука дуже добре знає, а тому вислідом виборів він задоволений.

НАЦІОНАЛЬНІ СВЯТА

Після наших Різдвяних Свят управа Відділу СУБу приготувалася до Свята Державности, пам'ятаючи, що 22-го січня 1919 року в нашому столичному місті Києві, на Софійській площі, проголошено IV-ий Універсал.

Увечері 22-го січня ми зішлися до нашої читальні, яку ми прибрали національними емблемами. На це наше національне свято ми запросили провідника табору і його дружину та ще декілька англійців, щоб і вони довідалися про історичні події на Україні тридцять років тому.

Свято відкрив вступним словом голова нашого Відділу СУБу п. Д. Яремко. Опісля про значення акту 22-го січня 1919 року він розказав англійським гостям англійською мовою.

Реферат прочитав секретар нашого Відділу п. П. Кекіс. Після реферату були деклямації, а потім ми всі разом проспівали кілька патріотичних пісень.

Наше свято ми закінчили національним гимном «Ще не вмерла Україна».

*

У місяці березні в тій самій залі ми відсвяткували роковини народження і смерти нашого великого поета Тараса Шевченка.

Свято відкрив голова Відділу СУБу. Після вступного слова українською мовою він дав присутнім англійським гостям коротку інформацію про нашого національного пророка англійською мовою.

Реферат про життя поета прочитав секретар Від-

ділу СУБу. Потім продеклямовано кілька поезій нашого Кобзаря. Ми знову всі разом заспівали декілька наших національних пісень. Свято закінчено гимном «Ще не вмерла».

*

Як знаємо, на місяць травень припадають дві трагічні річниці. Дня 25.5.1926 року у французькім місті Парижі від руки московського агента Шварцбарта згинув головний отаман війська Української Народної Республіки Симон Петлюра. Дня 23.5.1938 року в голландському місті Роттердамі від розривної бомби московського агента згинув провідник Організації Українських Націоналістів полковник Євген Коновалець.

Тож у місяці травні в тій самій читальні, гарно прибраній національними емблемами, ми зійшлися, щоб вшанувати пам'ять наших славних провідників. Прийшли наші знайомі англійці, а між ними провідник табору.

Свято Героїв відкрив голова Відділу СУБу. Під кінець свого вступного слова він англійською мовою коротко поінформував англійців про трагічну смерть наших славних людей. Секретар Відділу СУБу прочитав реферат про життя і діяльність цих двох визначних діячів. Після реферату були деклямації, проспівано кілька пісень, а програму закінчено піснею «Не пора, не пора».

НАПЕРЕДОДНІ ВИЇЗДУ

Англійські Великодні Свята в 1948 р. припадали на кінець місяця березня, а наші на початок мі-

сяця травня. Тож негайно після Шевченківського свята ми почали приготуватися до англійського Великодня.

Мова про англійську церкву була вже раніше. До неї ми ходили на Різдво та в кожную неділю. Тож до неї ми пішли у Великодню П'ятницю і у Воскресну Неділю.

Великдень ми провели весело, щасливо, або, за словами нашої приповідки, — як Бог приказав.

У Вайлямі ми прожили приблизно сім місяців. Отже, було досить часу, щоб ознайомитись з околицею та нав'язати приятні стосунки з тутешніми людьми. Деякі наші хлопці вже познайомились з англійськими дівчатами. Адже молодість по всіх усядах має ті самі поривання і прагнення. Тому й наші хлопці ходили вечорами з англійськими дівчатами до кінотеатрів, на танці й забави, на прогулянки до міста або до гарного недалекого парку над берегом славної ріки Тайн.

Але на початку місяця травня провідник табору повідомив нас, що в місяці червні ми переїдемо до іншого табору, який міститься кілька кілометрів від Вайляму, бо цей, в якому тепер перебуваємо, в незадовільному стані, а тому Сільськогосподарський Комітет переносить нас до кращого. Проте працюватимемо далі на тих самих фермах. Від провідника ми довідалися, що він не поїде з нами, бо йому запропонували працю в середній Англії.

Треба було поволі приготуватися до переїзду. На засіданні Управи Відділу СУБу вирішено запакувати у валізки всі книжки й портрети, що містяться в читальні, а кожного члена управи зобов'язано всякі папери теж спакувати, щоб їх перевезти до нового табору.

Вістка про наш переїзд розійшлася також між нашими знайомими англійцями. Вони приходили до нас, а ми відвідували їх, щоб попрощатися. Бо на

протязі майже дев'ятох місяців ми встигли нав'язати з ними дуже приязні стосунки.

У день нашого виїзду багато наших знайомих і незнайомих прийшли до нашого табору. Вони прощалися з нами та просили, щоб ми час від часу відвідували їх, бо виїжджаємо недалеко, лише вісім кілометрів від них.

Так ми й робили. Наші відвідини відбувалися переважно в суботу по полудні або в неділю. Але й наші знайомі іноді приїжджали до нашого табору. Найчастіше це були дівчата.

Між населенням Вайляму ми залишили по собі добру пам'ять, бо поводитись спокійно, чесно й культурно, пам'ятаючи, що в цій околиці ми перші українські емігранти, перші поселенці. Під час нашого короткого перебування ми встигли розказати населенню про наших рідних удома, про нашу батьківщину — Україну та про наше життя під час Другої світової війни.

Пізніше дехто з наших хлопців розказував, що населення тієї місцевости часто споминало українців добрим словом, та й місцеві газети писали про молодих українців прихильно, приязно, з симпатією.

Заздалегідь додаю, що після нашого виїзду в цьому таборі вже ніхто не жив, а через кілька місяців його розібрали.

Табір Дарас Гол

Табір Дарас Гол своїм зовнішнім і внутрішнім виглядом був цілком відмінним від табору в Вайлямі. Був він побудований в полі, на віддалі одного кілометра від села Дарас Гол біля міста Понтілянд. Займав багато простору, бо було в ньому коло 30 окремих бараків. Серединою табору пролягала цементова дорога, а до кожного бараку були вимощені хідники. В таборі була досить велика їдальня, куховарня, читальня і лазня з теплою водою. Два бараки були призначені для прання і сушення білизни. Були й санітарні кімнати, в яких хворі мали санітарну обслугу. Посередині табору стояла каплиця, в якій правилися Богослуження.

Усі бараки були в доброму й чистому стані. Деякі мали по кілька кімнат, розраховані для одної, двох, трьох або чотирьох осіб. Але були й більші кімнати, в яких вигідно могли поміститись вісім, десять і більше осіб.

Пізніше місцеві люди нам розказували, що цей табір було побудовано під час війни для німецьких військовополонених. Після закінчення війни вони повернулись до Німеччини, але деякі не хотіли вертатися і їм дозволили залишитися в Англії.

До того табору ми приїхали на початку місяця червня 1948 року. Привезли нас військовими автомашинами ті самі шофери з Вайляму, що возили нас до роботи на фермах.

Тут ми застали групу наших людей, що приїхала сюди один або два тижні перед нами. Адміністрація

табору вже була зорганізована, тож вона заздалегідь усе визначила і приготувала для нас.

Провідник цього табору привітав нас і негайно попровадив до бараків, в яких ми почали розміщуватися. Місця було багато, а тому кожен вибирав кімнати до своєї вподоби. В кожній кімнаті для кожної особи були ліжка, шафа, а біля ліжка крісло. Посередині кімнати стояли один або два невеличкі столики, а також піч для ogrівання кімнати в зимі або в холодні дні.

Справді, цей табір був значно кращий, а кімнати чимало вигідніші і зручніші.

ТАБОРИ, ФАКТИ, ПОДІЇ

У тому самому часі до табору Дарас Гол приїхали українці з інших невеличких таборів, а саме:

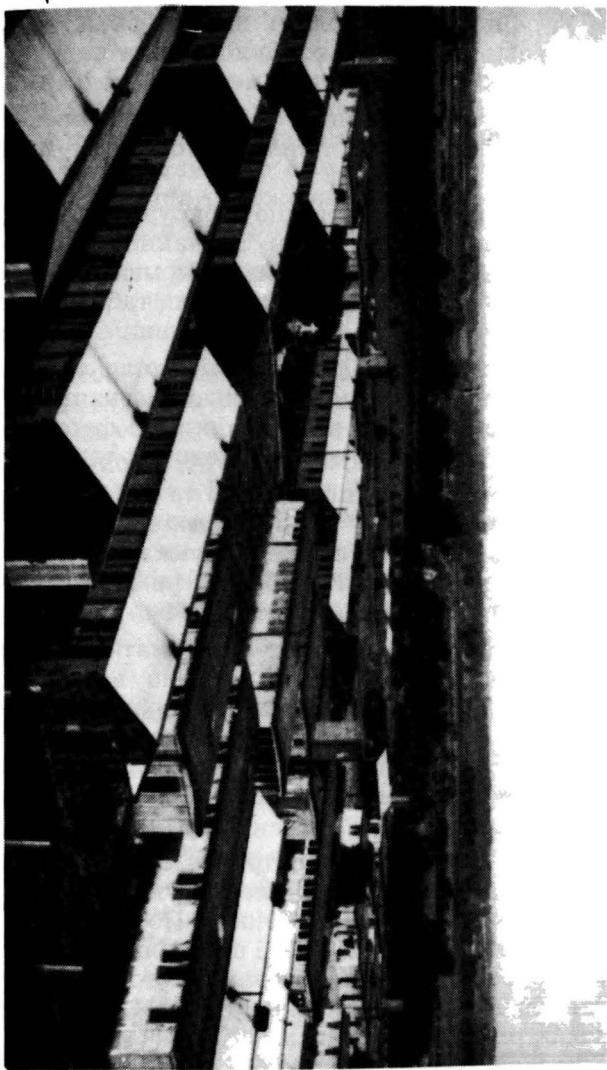
1. з табору біля Понтілянд, коло 30 чоловік,
2. з табору Прествік, коло 40 чоловік,
3. з табору Бозел Барнс, коло 50 чоловік,
4. з табору Вайлям, коло 60 чоловік.

До цього табору приїхало також коло 20 чоловік інших національностей: латиші, литовці, естонці. Загалом у цьому таборі було коло 200 чоловік.

Слід додати, що в нашій окрузі було більше таборів. Українці перебували в таких:

- Райтон он Тайн, — 80 чоловік,
- Райліс біля міста Оттерборн, — 70 чоловік,
- Льонггорслі біля міста Морпетт, — 50 чоловік,
- Ашінгтон, — 50 чоловік,
- Колвел, — 40 чоловік,
- Табір біля міста Морпетт, — 30 чоловік.

Панорама табору в Дарас Гол біля Понтіаянд

Українці, що жили в цих таборах, працювали переважно на фермах. Було кілька подруж, що не тільки працювали, але й мешкали на фермах.

Крім вищезгаданих у цій окрузі були ще три табори. У них жили ті наші хлопці, що працювали в копальнях вугілля.

Тож можна сказати, що в окрузі Нортгумберлянд жило коло 500 українців. Звичайно, це число та всі попередні числа є приблизні, бо мені не вдалося зібрати точних даних з кожного табору. Можливо, що загальне число було значно вище.

З табору Дарас Гол ми далі їздили до праці тими самими автомашинами. Тільки незначна кількість хлопців ходила до праці пішки, бо ферми, на яких вони працювали, були недалеко від табору.

Я вже згадував, що працею та побутовими умовами ми були менш-більш задоволені. Були ж ми молоді, здорові, життєрадісні. Думками далеко вперед не забігали, від життя багато не вимагали, а тому вдовольнялися тим, «що Бог дає».

Але з бігом часу ми почали думати, як нам краще влаштуватися та більш надійно встановити своє життя. Була думка покинути працю на фермах і шукати якоїсь іншої. Однак покищо ми цього не могли зробити, бо підписали контракт, яким зобов'язалися працювати один рік на сільських господарствах.

Після закінчення контракту насамперед виїхали до середньої Англії ті чоловіки, жінки яких працювали в текстильних фабриках. Потім виїхало багато неодружених хлопців. Усі знайшли собі працю в індустріяльних підприємствах. Дехто виїхав до Канади або Америки, головно ті, що мали в тих країнах своїх рідних або знайомих.

Таке переселення було притаманне не тільки на-

шому таборі, але всім таборам у нашій окрузі. Проте не всі виїхали. Чимало хлопців залишилося. Згодом вони поженилися та завели сім'ї. Слід підкреслити, що тільки одиниці мали змогу оженитися з українськими дівчатами, бо їх у нашій окрузі було дуже мало, а більшість поженилися з чужинками: англійками, німками, австрійками, італійками.

Але й ці молоді подружжя й родини через кілька літ виїхали до середньої Англії, а кілька родин аж до Австралії.

Отже, початок переселення наших людей припадає на літо 1948 року. Воно тривало аж до ліквідації всіх таборів у нашій окрузі, тобто до кінця 1952 року. Хлопці, що не думали виїжджати з цієї округи, переїхали до міста Ньюкасел, бо там мали своїх знайомих та підшукали собі приватні помешкання, а працю знайшли на будівництвах або в індустрії. Дехто з наших людей працювали далі на фермах, але й вони через деякий час виїхали. Тож у половині 1953 року в нашій окрузі залишилося коло 200 чоловік, а було ж у 1947 році коло 500 чоловік.

Не буде зайвим сказати, що між нами були люди, які мали різні фахи: столярі, ковалі, слюсарі, мулярі, шевці, кравці, пекарі, ткачі, електромонтери та багато шоферів, але на основі контракту вони могли працювати тільки на полі або в копальнях вугілля. Щоправда, було між нами декілька неписьменних людей, що не вміли ні читати, ні писати, а проте всі ми свою працю на фермах і в копальнях вугілля виконували чесно й сумлінно, а тому працевластувачі були нами задоволені та нагороджували нас своїми похвалами. Адже відома річ, що там, де українець працював, робота була виконана чисто, старанно й бездоганно, бо йому хотілося, щоб ви-

слід праці задовольняв не тільки працедавця, але і його самого.

НОВА УПРАВА

Вже було згадано, що до табору Дарас Гол з'їхалися люди з кількох малих таборів, а тому наша громада налічувала коло 200 чоловік. Ясно, з'їхалися тут і члени Відділів СУБу та управи цих Відділів. Тож першим нашим завданням було створити один Відділ та вибрати одну управу. Це сталося на надзвичайних загальних зборах, що відбулися в нашій читальні ввечері 30.6.1948 року.

До президії зборів було вибрано п. С. Кулика як голову, п. Т. Хом'яка як секретаря і п. Д. Яремка. Після звітів кожної попередньої управи, дискусії, а потім схвалення звітів, було вибрано нову управу Відділу СУБу в такому складі:

- п. М. Козак — голова,
- п. Д. Яремко — 1-ий заступник,
- п. С. Кулик — 2-ий заступник,
- п. Т. Хом'як — секретар,
- п. М. Бучко — скарбник,
- п. В. Ворон — член,
- п. С. Білоус — член.

До контрольної комісії вибрано:

- п. П. Заріцький — голова,
- п. М. Кіндрат і п. М. Гладкий — члени.

Після зборів зобов'язано нововибраного секретаря вислати протокол загальних зборів до Централі СУБу на затвердження та ухвалено, щоб нова управа відбувала свої засідання раз на два тижні.

Внаслідок того, що в нашому таборі зібралася більша кількість людей, треба було нашому згуртованому життю надати певної організованости, щоб вона допомагала задовольнити наші побутові й духовні потреби. Тож на першому та на чергових засіданнях управи Відділу СУБу винесено такі ухвали:

1. Вибрати в кожному бараці одного провідника, щоб він дбав про чистоту, порядок та добру поведінку своїх співмешканців.
2. Усі члени управи Відділу повинні пильнувати, щоб у цілому таборі була чистота, лад і спокій.
3. Почистити таборову каплицю і купити образи до неї.
4. Просити адміністрацію Української Католицької Церкви в Лондоні, щоб до нашого табору приїжджав на Богослуження священик, мотивуючи наше прохання фактом, що в таборі велике число українців-католиків.
5. Просити адміністрацію Української Автокефальної Православної Церкви, щоб по своїй змозі присилала до нашого табору православно-го священика.
6. Прибрати читальню та заснувати в ній українську бібліотеку, а також купити кілька портретів наших визначних державних мужів і державний герб — тризуб.
7. Дбати про чистоту в їдальні, куховарні, умивальні, лазні і санітарних кімнатах.
8. Заохочувати людей до організованого громадського життя та приєднувати до Відділу СУБу нових членів.
9. Далі кожного тижня проводити збірку по одному шилінгові від особи на фонд військовополо-

нених у Англії і далі збирати добровільні пожертви на взаємну поміч при Централі СУБу на обидві церкви — католицьку й православну та на організаційно-національні цілі.

10. Заохочувати наших людей, щоб читали й передплачували газету «Українська Думка», що друкується в Лондоні.
11. Заохочувати наших людей, щоб передплачували наші газети, що друкуються в Німеччині, Франції, Америці й Канаді, а також церковні журнали й газети.
12. Заборонити в нашому таборі читати комуністичну пресу.
13. Відновити діяльність хору і по змозі дати концерт для населення Понтілянду.
14. Відновити навчання англійської мови.
15. По можливості організувати в таборі школу для неписьменних.
16. Постаратися, щоб приїхав до нас представник СУБу.
17. Організувати прогулянки автобусами, щоб ознайомитися з околицею та більшими містами.
18. Організувати в таборі ігри: футбол, сітківку, шахи, «дартси», пінг-понг.
19. Біля таборової каплиці збудувати пам'ятник-могилу з цементовим хрестом та з цементовою таблицею, на якій був би напис: «Полеглим борцям за волю України». Цей задум повинна реалізувати група людей під керівництвом п. І. Солтиса.

Всі ці ухвали Управа Відділу СУБу виносила на своїх засіданнях, що відбувалися раз на два тижні

на протязі трьох місяців, а кожну ухвалу негайно доводила до відома всіх членів Відділу.

До реалізації деяких задумів і плянів ми не могли приступати без згоди провідника табору. Але й цей провідник, як і попередній, що був у Вайлямі, показався добрим і прихильним до нас чоловіком, а тому в кожній потребі намагався нам допомогти, а навіть заохочував звертатись до нього в будь-якій справі, запевняючи, що він, де зможе, піде нам назустріч. Внаслідок його прихильности деякі наші пляни легко було зреалізувати. Атмосфера такого взаємозрозуміння була приємна для нас і для нього.

НАЛАГОДЖУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОПІКИ

Капличка в нашому таборі була зовні і зсередини в доброму стані. Тільки треба було трохи її почистити та купити кілька образів. Цю роботу ми зробили дуже скоро, а два образи купили завдяки добровільним пожертвам деяких наших таборян.

Саме в той час ми дізналися, що до нашої округи приїхав з Німеччини український католицький священик о. М. Габак і тимчасово мешкає в таборі Райліс біля Оттерборн. Після порозуміння з нашою церковною адміністрацією та домовлености з отцем — у нашій каплиці відбулося перше Богослуження.

В коло душпастирської опіки о. М. Габака входили такі табори в нашій окрузі: Льонггорслі, Ашінгтон, Морпетг, Колвел, Райтон, а також табір Райліс, до якого і він належав. Це значить, що всі ці табори треба було постійно відвідувати та правити Богослуження. Все таки отець не відмовився взяти під

свою опіку і наш табір. Він погодився приїжджати до нас що другої неділі.

Приблизно два місяці пізніше він під час проповіді в нашій церкві звернувся до нас з проханням допомогти йому набуту в Римі новий фелон. З цим проханням він звертався до вірних і в інших таборах.

Після Богослуження о. М. Габак запропонував нам зійтися до читальні, щоб там порозмовляти про наше життя в цій країні, дати нам деякі поради, а головню обміркувати актуальні церковні справи.

До читальні зійшлося коло 60 чоловік. Отець повідомив нас, що в декількох таборах уже існують Церковні Комітети, а тому було б корисно вибрати Церковний Комітет і в нашому таборі, бо покищо маємо тільки церковного зв'язкового п. Д. Яремка, що був вибраний ще в Вайлямі. Тож після короткої дискусії висунено список десятиох кандидатів та вибрано наш Церковний Комітет у такому складі:

1. п. Дмитро Яремко — голова,
2. п. Петро Кекіс — секретар,
3. п. Василь Лунів — скарбник,
4. п. Степан Білоус — член,
5. п. Степан Кулик — член,
6. п. Семко Яцишин — член,
7. п. Осип Корнас — член.

До контрольної комісії ввійшли:

1. п. Дмитро Предко — голова,
2. п. Мирон Хайнус — секретар,
3. п. Петро Коваль — член.

Церковний Комітет мав такі завдання:

1. Дбати про чистоту й порядок у церкві.

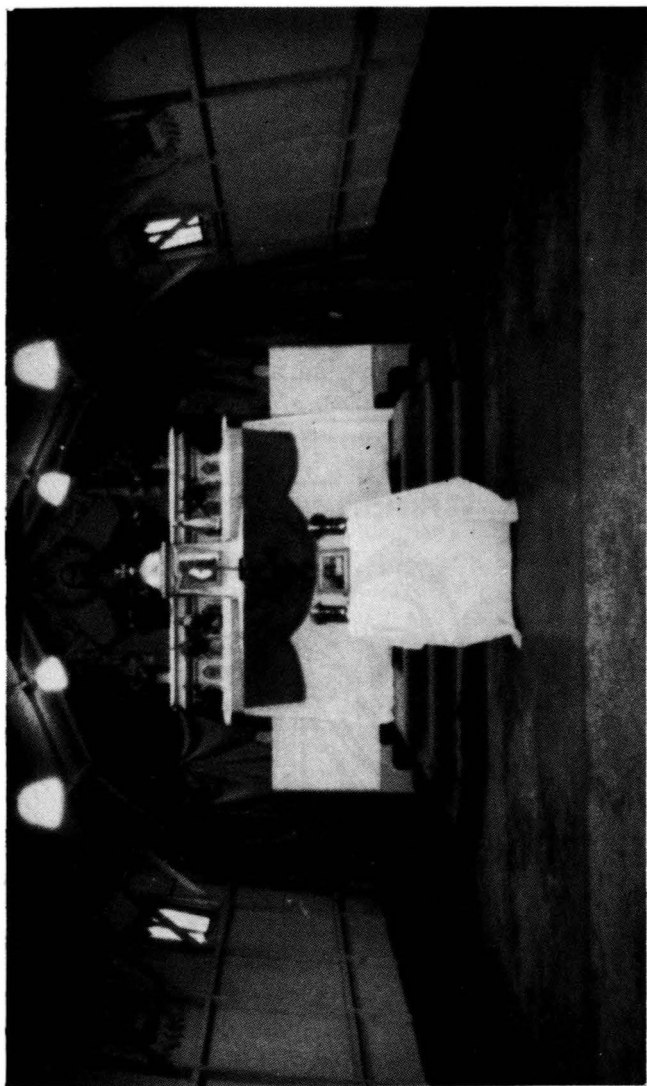
2. Утримувати зв'язок з окрешним священником та з церковною адміністрацією в Лондоні.
3. Приєднувати в нашому таборі до Української Католицької Церкви нових членів.
4. Збирати добровільні пожертви на Церкву.
5. Організувати автобусні поїздки до інших міст на Богослуження чи маніфестації, якщо зайде потреба.

Місячна вкладка кожного члена нашої Церкви становила один шилінг. Заплативши вкладку, член одержував церковний значок, на якому було зображення Богоматері з написом «Українська Католицька Церква».

Значок «Українська Католицька Церква».

Через два місяці в неділю рано, 3-го жовтня 1948 року, о. М. Габак приїхав до нас, щоб відправити

II.

Церква в таборі Дарас Гол — Понтілянд

Богослуження. Він повідомив нас, що вже одержав з Риму новий фелон, але відправляти Богослуження в ньому не може, бо треба його перш усього посвятити і охристити. При цьому додав, що до хрищення йому треба чотири особи, які тримали б фелон під час посвячення і хрищення. Тут він з церковної обслуги вибрав для цієї церемонії п. Д. Яремка, п. С. Білоуса і п. С. Кузина. Після посвячення і хрищення отець сказав їм, що тепер вони є кумами, бо тримали фелон до хрищення.

Потім почалося Богослуження. Було приємно, що в нашому таборі, у цій скромній церковці, відбулося посвячення і перша відправа в новому фелоні. Під час проповіді отець сердечно подякував усім жертводавцям, що допомогли йому набути новий фелон.

На протязі кількох місяців приїжджав до нас о. Габак і що другої неділі відправляв Богослуження. Але на весні 1949 року він мусів виїхати до Едінбургу, щоб допомогти о. О. Бабієві в душпастирській праці серед наших людей у цілій Шотляндії. Ми залишилися без священика. Тільки раз або двічі на три місяці приїжджав до нас о. Бабій з Едінбургу, але ніколи не приїжджав о. Габак.

До православних українців теж приїжджали священики та відправляли Богослуження в тій самій каплиці. Влітку 1949 року приїжджали з середньої Англії о. Опока і о. Скакальський.

ХОР І ТАНЦЮРИСТИ

З табору Вайлям переїхав з нами до табору Дарас Гол і наш диригент — п. В. Ворон. Він незабаром

зорганізував новий чоловічий хор, ще більший від попереднього, бо між нами було багато охочих до співу.

Також був між нами п. М. Бучко. Він досить добре знав українські національні танці, а тому почав організувати гурток танцюристів. Йому допомагав п. П. Думіс. Він теж розумівся на національних танцях та й сам умів добре танцювати. Тож почалися проби хору і гуртка танцюристів. Через два місяці вони були готові до виступу.

Концерт відбувся в місті Понтілянд. Як і в Вайлямі, ми й тут інформували англійську публіку про Україну, українців, їхні пісні та національні танці. Публіка з задоволенням сприймала виступи нашого хору й танцюристів та нагороджувала їх гучними оплесками.

Через місяць відбувся в тій самій залі другий концерт. Знову було багато публіки, а між нею найбільше молодих дівчат і хлопців. Концертом усі були задоволені, а тому наші хористи й танцюристи збирали чимало висловів щирої подяки і глибокої вдячності.

На жаль, через деякий час диригент хору виїхав до середньої Англії на іншу роботу. Не було між нами людей, що могли б заступити п. В. Ворона, а тому хор розпався. Невдовзі припинив своє існування і гурток танцюристів, бо деякі його члени повиїжджали на інші роботи.

ПОНОВНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Внаслідок заходів наших та провідника в таборі Дарас Гол поновлено навчання англійської мови.

Воно кожного тижня вкладалося в два вечори з двогодинними лекціями. Хоч у таборі було коло 200 українців, то на лекції приходило коло 60 чоловік. Але згодом це число зменшилось майже наполовину, бо були ж такі, що для них навчання в школі було малозрозумілим, а вони самі вважали, що англійську мову значно легше засвоювати від робітників, з якими вони працюють. Звичайно, всі ті люди, що на протязі року приходили на лекції, набагато краще навчилися правильно вимовляти слова, говорити, читати й писати.

Я належав до тих, що не переривали свого навчання, що розуміли значення тих необхідних підвалин, які закладає для вивчення чужої мови кваліфікований вчитель.

На жаль, наше навчання не тривало довго, бо восени 1949 року наш табір ліквідували, а ми переїхали до інших, значно менших таборів, у яких навчання англійської мови вже не було.

ШКОЛА ДЛЯ НЕПИСЬМЕННИХ

Іноді було соромно дивитись на деяких наших хлопців, коли вони замість підписів ставили ікси чи хрестики. А треба було нам щонайменше один раз на тиждень підписуватись, передусім тоді, коли одержували тижневу платню. На ці ікси та хрестики англійці поглядали з посмішкою, у якій відбивалася тонка іронія і добродушне кепкування.

Треба було якось зарадити цій дитячій безпорадності наших хлопців, а єдиним виходом із станови-

ща була школа. Тож на своєму засіданні управа Відділу СУБу вирішила відкрити вечірню школу для неписьменних. Встановлено, що навчання відбуватиметься два рази в тиждень, щоразу по дві години. На вчителя вибрано п. С. Кулика.

Правда, число неписьменних не було високе. Між нашою громадою, що налічувала 200 чоловік, їх було понад десять. Ішлося про те, щоб їх передусім навчити хоч підписуватися, а потім, коли вони виявлять бажання, втлумачити їм дещо більше.

Через рік можна було бачити, що ті «школярі», яких спонукувала охота, трохи навчилися читати й писати. Дехто навчився тільки підписуватись латинкою, але й це називалося успіхом, а дехто не навчився нічого, бо не було хисту, а може й бажання.

Але існування української школи було короткочасне, бо влітку 1949 року п. С. Кулик виїхав з нашого табору і школа ліквідувалася.

Все таки для декого школа принесла користь, а головню тим людям, що навчилися трохи читати й писати. Вони після ліквідації школи самостійно працювали над собою: у своїй кімнаті або читальні наполегливо писали, читали, виписували й переписували, щоб усе те, чого навчилися, закріпити у своїй пам'яті, удосконалити та поширити. Вони зрозуміли, що перед ними стеляться життєві дороги, на яких потрібно знати свою й чужу мову, свої й чужі звичаї, свою й чужу історію, а тому треба багато вчитися щоб крізь життя не йти наосліп, навпомацки, а з широко розкритими очима.

Вони тепер зрозуміли заклик Тараса Шевченка:

*Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.*

ЧИТАЛЬНЯ Й БІБЛІОТЕКА

Культурним осередком у нашому таборі була читальня, а тому ми дбали, щоб вона виглядала чисто, гарно і привітно. На стінах висіли портрети Тараса Шевченка, Івана Франка, Симона Петлюри, Євгена Коновальця, митрополита Андрея Шептицького, а також тризуб та великого розміру синьо-жовтий прапор.

Господарем нашої читальні був член управи Відділу СУБу п. С. Білоус. Він не тільки дбав про чистоту й порядок, але й заснував бібліотеку. В бібліотеці були українські книжки й журнали та декілька підручників і словників для вивчення англійської мови. В той час містилося в ній коло шістдесят книжок, а також деякі матеріали з Централі СУБу та світські й церковні газети, що друкувалися в Німеччині, Франції, Америці й Канаді. Книжки й журнали позичалися не тільки для жителів нашого табору, але й для жителів інших близьких таборів.

Нашому бібліотекареві допомагали інші люди, але найкращим помічником, здається, був п. О. Корнас, наймолодший між нами член Відділу СУБу і Української Католицької Церкви. Він ніколи не жалів ні часу, ні труду, дбаючи, щоб у читальні й бібліотеці був лад, порядок і чистота.

У нашій читальні відбувалися збори членів Відділу СУБу, церковні сходи, відзначування різних ювілеїв і річниць, Великодні й Різдвяні Свята, навчання англійської мови, проби хористів і танцюри-

стів, забави з англійськими дівчатами, зустрічі з делегатом Сільськогосподарського Комітету та з делегатами Головної Управи СУБу.

Таким чином, у читальні відбувалися заняття майже кожного вечора, але вони були так організовані, що відбувалися за певним пляном і ніколи одні одним не перешкоджали. Про це дбали представники Відділу СУБу і Церковної Управи.

Так проходило наше організоване життя майже півтора років. Зміни наступили восени 1949 року, коли внаслідок розпорядження Сільськогосподарського Комітету наш табір ліквідовано, а ми пороз'їжджалися до менших таборів, що містилися біля різних містечок і сіл у тій самій окрузі.

Напередодні ліквідації табору в Дарас Гол, у половині місяця жовтня 1949 року, управа Відділу СУБу і Церковні Управи в присутності кількох членів вирішили всі книжки й портрети, що були в читальні, розподілити між кожною групою, щоб вони забрали їх до свого табору, а церковні речі призначено для того табору, до якого виїде церковний зв'язковий.

В основному наші люди переїхали до таких таборів:

1. Стоксфілд он Тайн коло 30 чоловік;
2. Варк біля Гексгам коло 20 чоловік;
3. Стамфордгам біля Понтілянд коло 20 чоловік;
4. Фелтон біля Морпетг коло 20 чоловік;
5. Волтон біля Морпетг коло 25 чоловік;
6. Віттінггам біля Алнвік коло 15 чоловік;
7. Вулер біля Вулер коло 20 чоловік.

Слід додати, що від половини літа 1948 року до осені 1949 року кілька десятків наших людей зали-

шли табір і роботу на фермах та виїхали до середньої Англії.

СПОРТ, РОЗВАГИ, ПРОГУЛЯНКИ

Коли була мова про табір у Вайлямі, я підкреслив, що наші хлопці дуже цікавилися спортом. Це зацікавлення не припинилося і в таборі Дарас Гол. Хлопці грали у футболу, в сітківку і в пінг-понг. Також любили розважатися грою в «дартси». Було між нами багато хлопців, що цікавилися шахами, а тому в нашому таборі дуже часто відбувалися змагання шахістів.

Шахісти в таборі Дарас Гол

Влітку, переважно в неділі, ми організовували

автобусні прогулянки, щоб ознайомитися з краєвидами, річками й дорогами, а також з більшими містами графства Нортгумберлянд.

Ми відвідували й інші графства: Дургам, Вестморлянд, Кумберлянд, де любувалися краєвидами, озерами і природою Озерної області. Нам хотілося все оглянути й побачити, бо думали, що наше перебування в цій країні хвилене, коротке, тимчасове.

МАНІФЕСТАЦІЇ

Чи не в місяці липні або серпні 1948 року з нашого табору виїхали три автобуси до міста Едінбургу в Шотландії, щоб там у 15-ту річницю вшанувати пам'ять жертв великого голоду на Україні в 1932-1933 роках. У двох автобусах їхали з нами українці з табору Райтон, а в третьому — жителі табору Райліс.

У Едінбургу насамперед ми пішли на українську Богослужбу, що її правив у римо-католицькій церкві о. О. Бабій. Після Богослужби на великій площі відбулася жалібна маніфестація. Її учасником був також прем'єр-міністр України в 1941-ім році п. Ярослав Стецько. На площі були інші національності: лотиші, литовці, естонці, югослави, поляки. Але найбільше було українців. Лопотіли прапори всіх присутніх національностей, а до зібраного народу промовляли священники та представники згаданих націй. Жалібну маніфестацію на площі закінчив проповіддю о. О. Бабій.

Опісля всі маніфестанти повільною ходою перейшли через місто до великої залі (в ратуші, мабуть) на жалібну урочистість. Там знову промовляли

Ш.

Маніфестация в м. Глязгов 1949 р.

представники вищезгаданих національностей, а також шотляндські римо-католицькі священики.

Друга маніфестація відбулася в шотляндському місті Глязгов. Жителі табору Дарас Гол їхали туди двома автобусами, а третім автобусом подорожували українці з табору Райліс. Цим разом між ними був інж. Т. І. Кудлик.

Перед маніфестацією була українська Богослужба в римо-католицькій церкві. Опісля урочистим багатолюдним походом ми пішли на широку площу. Перші ряди несли церковні хоругви та наш національний синьо-жовтий прапор, а за ними — понад 500 маніфестантів. Наші жінки й дівчата здебільшого були одягнені в національні одяги.

На цій маніфестації були українці з усієї Шотландії і з північної Англії, а також лотиші, литовці й естонці. Багато з них теж були в своїх національних одягах. На площі промовляли українські й шотляндські церковні провідники та представники єдинбурзького Відділу СУБу.

Маніфестація закінчилася українським концертом. Усі були бадьорі й веселі, задоволені доброю організованістю й атмосферою маніфестації.

ВІД ПЕРЕВИБОРІВ ДО ЛІКВІДАЦІЇ

Уже було згадано, що влітку 1948 року минув один рік нашої праці на фермах, а це значило, що наш контракт з Сільськогосподарським Комітетом перестав бути чинним. Тому люди почали залишати табір і виїжджати на інші роботи. Виїхали, наприклад, диригент хору і кілька хористів, а тепер голова Відділу СУБу п. М. Козак повідомив нас, що й

ми виїжджає. Такою вісткою управа Відділу не була врадувана, але не оставалося нічого іншого, як зкликати загальні збори, щоб вибрати нову управу.

Такі збори відбулися 17.10.1948 року. Саме в ту неділю приїхав до нас о. М. Габак, щоб відправити Богослужбу.

Після Богослужби ми зійшлися до нашої читальні. Було коло 50 членів, а між ними наш отець. Загальні збори відкрив дотеперішній голова Відділу СУБу п. М. Козак. Він запропонував вибрати президію зборів, до якої одноголосно вибрано п. С. Кулика як голову, п. Д. Яремка як заступника і о. М. Габака та п. Т. Хом'яка як секретарів.

Пан М. Козак повідомив зібраних, що він незабаром виїжджає з нашого табору, а тому потрібно вибрати голову Відділу СУБу та нову управу. Спочатку приступлено до звітів. Їх збори одноголосно схвалили, а дотеперішньому голові висловили щире подяку за сумлінну працю для нашої громади. Потім приступлено до виборів. На голову управи представлено двох кандидатів: п. С. Кулика і п. Т. Хом'яка. Але вони відмовилися, заявивши, що й вони незабаром покинуть цей табір. Натомість п. С. Кулик запропонував на голову п. Д. Яремка, прохаючи, щоб він не сперечався і не відмовлявся. Після цього більше кандидатур не було, а тому п. Д. Яремко погодився.

До нової Управи Відділу СУБу ввійшли:

1. п. Д. Яремко — голова;
2. п. Д. Предко — заступник;
3. п. П. Кекіс — секретар;
4. п. В. Лунів — скарбник;
5. п. М. Бучко — член;
6. п. С. Білоус — член;
7. п. М. Хайнус — член.

До контрольної комісії ввійшли:

1. о. М. Габак — голова;
2. п. П. Заріцький — член;
3. п. П. Коваль — член.

Новообрана управа працювала протягом одного року, тобто до кінця місяця жовтня 1949-го року, коли наступила ліквідація табору в Дарас Гол. Два тижні перед ліквідацією табору відбулися загальні збори Відділу СУБу і Церковної Управи, на яких вирішено ці дві управи розв'язати.

Після звітів, які збори схвалили, головам обидвох управ висловлено подяку за їхню віддану працю, а голови також дякували всім членам управи за щире співпрацю.

Під кінець ухвалено, щоб у нових таборах замість дотеперішніх управ діяли мужі довір'я і церковні зв'язкові. Пана Д. Яремка зобов'язано, щоб він забрав з собою діловодство Відділу СУБу й Церковної Управи, а з нового табору повідомив Головну Управу СУБу й церковну адміністрацію в Лондоні про ліквідацію табору в Дарас Гол.

НАВКОЛИШНЯ МІСЦЕВІСТЬ

Думаю, що буде доречно сказати кілька слів про навколишню місцевість. Коли ми сюди приїхали, то деякі наші хлопці з усмішкою говорили: «З гір виїхав і в гори приїхав». Справді, тут рівнин дуже мало, а ціла місцевість своїми височинами нагадує наше Передкарпаття, особливо Бойківщину, бо краєвид цієї місцевості теж горбуватий і такий же гарний, спокійний та приємний.

Далі на захід від Нортгумберлянду тягнуться славні Пеннінські гори, а в північній частині цього

графства простягаються Чівіотські гори. Звичайно, вони не рівня нашим Карпатам, бо Карпати більші, величніші і кращі, а все таки і згадані англійські гори є деяким уподібненням до наших Карпат.

Через графство Нортгумберлянд пропливає слава і велика ріка Тайн, південня притока якої випливає з-під Пеннінських гір, а північна з-під Чівіотських. Злившись до купи, вони творять одну ріку Тайн, що пливе через південну частину графства і впадає на східньому побережжі графства в Північне море.

Ріка Тайн дечим нагадує наш Дністер, який також випливає з-під північного узбіччя Карпат, пливе через цілу південно-західню частину України і впадає в українське Чорне море. Ці обидві ріки, особливо в деяких місцях, є для мене досить добре відомі, а тому я їх завжди згадую і порівнюю. На Україні я жив недалеко Дністра і він залишився живим у моїй уяві і моїх згадках понині.

Пригадується мені, наприклад, як одного літа, коли було мені чотирнадцять років життя, я переходив убрід ріку Дністер, бо не хотілось мені йти до моста, який був на віддалі одного кілометра. В ту пору року Дністер був мілкий, а тому я відважився перебрести його.

Коли мені було вдвічі більше років, а доля завела мене над ріку Тайн, то майже в ту саму пору року мені довелось переходити вбрід і цю славу ріку. Тут також, не бажаючи йти до моста та користаючи з мілководдя, я вирішив перебрести її.

Отже, у своїм житті я перебрів один раз ріку Дністер і один раз ріку Тайн. Такий збіг тотожних обставин і ситуацій трапляється, мабуть, один раз на життєвій дорозі, без огляду на час і простір.

Правда, ріка Тайн чимало менша від нашого Дністра. Я їх порівнюю тільки тому, що вони плывуть

через подібні височини, а краєвиди над рікою Тайн дещо подібні до краєвидів над нашим прикарпатським Дністром.

ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМ

Під кінець 1948-го року управа Відділу СУБу в нашому таборі отримала від Головної Управи СУБу листа, в якому було повідомлення, що англійський уряд хоче вивезти до Німеччини коло 70 українських військовополонених.

Такою вісткою ми були дуже стурбовані, а тому управа Відділу СУБу скликала сходуни всіх жителів нашого табору. Після довшої дискусії над цією досить поважною справою усі схвалили постанову здержатись один день від праці, щоб таким чином висловити перед англійським урядом наш протест проти депортації наших полонених. Водночас усі жителі нашого табору підписали звернення до англійського уряду, щоб він не застосовував таких суворих заходів проти наших невинних полонених.

Управа Відділу СУБу кілька разів контактувалась телефонічно з Централєю СУБу в Лондоні, щоб довідатись, як реагують наші люди в цілій Англії на загрозу депортації для певної групи військовополонених. А до провідника нашого табору управа звернулася з проханням, щоб він негайно повідомив Сільськогосподарський Комітет, з яких причин ми відмовилися від праці.

На щастя, кінець-кінцем усім нашим полоненим дозволено залишитись в Англії. Між ними залишено кілька десятків інвалідів, але з тією умовою, що ними заопікується передусім українське суспільство

у цій країні. Тож на цю ціль у цілій Англії кожного тижня переводились пожертви. Було випущено спеціальний значок «Жертва інвалідам», який одержував той жертводавець, що вплачував тижневий внесок у сумі одного шилінга.

Значок «Жертва інвалідам»

В нашому таборі ці пожертви переводились аж до кінця жовтня 1949 року, тобто до дня ліквідації табору.

ПАМ'ЯТНИК

Влітку 1948-го року управа Відділу СУБу вирішила спорудити в нашому таборі муровану могилу-па-

IV.

Пам'ятник на честь героїв у таборі Дарас Гол

м'ятник на честь полеглих борців за волю України. До будови пам'ятника управа вибрала п. І. Солтиса, як майстра, та кілька осіб, як помічників майстрові. По дозвіл на спорудження пам'ятника ми звернулися до провідника табору, а він і собі звернувся до місцевого Сільськогосподарського Комітету.

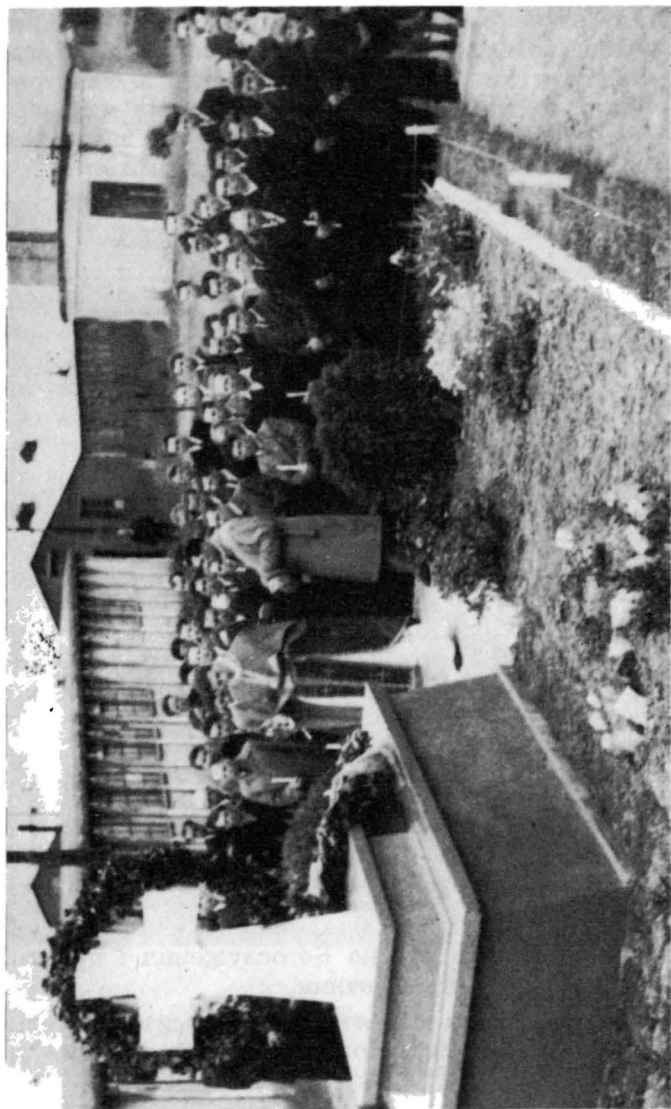
На дозвіл ми ждали кілька місяців. Нарешті він прийшов, але не на письмі, а передав нам його усно провідник табору.

Тим часом підійшла зима. Тож будову пам'ятника треба було відложити на весну 1949-го року. Через зиму ми придбали матеріяли: цеглу, пісок, цемент і фарби. Вже на весні, коли була гарна погода, ми вечорами або в суботу по полудні будували той пам'ятник. Іноді приходили представники Сільськогосподарського Комітету, дивилися на нашу роботу та й говорили, що все гаразд, мовляв, ніхто вам не заперечує. Але дозволу на письмі не давали.

Під кінець травня будова пам'ятника була закінчена. За матеріяли на будову пам'ятника ми платили грішми, які впливали з добровільних пожертв нашої громади. Невеличкою винагородою ми наділили й нашого майстра, бо він уклав багато труду в будову пам'ятника.

Після спорудження пам'ятника управа Відділу СУБу і Церковна Управа скликали сходи́ни своїх членів, на яких винесено такі постанови:

1. Посвячення пам'ятника відбудеться в неділю, 19-го червня 1949 року.
2. Попросити нашого священика з Едінбургу, щоб він приїхав до нас на Богослуження і при тій нагоді посвятив пам'ятник.
3. На посвячення пам'ятника запросити жителів інших таборів, а також тих людей, що живуть на фермах.

Панахида біля пам'ятника в таборі Дарас Гол — Понтілянд

4. З табору Райліс запросити інж. Т. І. Кудлика, щоб він приїхав з хором «Славута».
5. Запросити провідника табору, представників окружного Сільськогосподарського Комітету та інших знайомих англійців.
6. Попросити Централю СУБу, щоб вислала свого представника, який під час посвячення виголосив би промову.
7. Попросити куховарів, щоб приготували обід для учасників посвячення пам'ятника.
8. Купити два вінки і квіти, щоб ними прикрасити могилу.
9. Попросити п. Д. Яремка — голову Відділу СУБу і Церковної Управи, щоб після проповіді священника виголосив коротку промову українською і англійською мовами.
10. Попросити провідника табору, щоб і він виголосив промову та таке ж саме наше прохання передав представникам Сільськогосподарського Комітету.

На початку місяця червня ми вислали запрошення передусім священникові в Едінбургу. Через кілька днів прийшла відповідь, що він приїде. Після цього ми вислали запрошення всім іншим установам і особам. Незабаром ми вже знали, хто і скільки людей приїде на посвячення.

Звичайно, підготовка до посвячення вимагала чимало праці, але ми були задоволені, що пам'ятник збудований, що незабаром його посвятимо і він тут стоятиме навіть тоді, коли ми звідсіль виїдемо.

На жаль, тиждень перед посвяченням наша радість потьмарилась, бо з окружного Сільськогосподарського Комітету приїхали представники і сказали нам, що вони не можуть дати нам дозволу на посвячення пам'ятника, бо власник даної землі не

бажає, щоб на його полі стояв чийсь посвячений пам'ятник. Вони пояснили нам, що в дуже короткому часі наш табір буде ліквідований, а цю площу Сільськогосподарський Комітет повинен віддати власникові в такому чистому стані, в якому її взяв перед орендою, тобто без будь-яких будов.

Ясно, така новина не могла нас порадувати, бо в будову пам'ятника ми вклали багато тяжкої праці, а в підготову до посвячення чимало енергії і напружених зусиль.

Після годинної розмови ми погодилися, що над могилою відправимо тільки панахиду, а після нашого виїзду, вони, коли розбиратимуть табір, можуть розібрати й пам'ятник. При цій нагоді ми ще раз просили, щоб вони приїхали на панахиду.

В неділю о годині 11-ій, 19-го червня 1949 року, о. Р. Музичка в табірній церкві відправив співану Богослужбу, а опісля над могилою — панахиду. З'їхалось багато людей з таких таборів: Райтон, Ашінгтон, Льонггорслі, Колвел, Морпетт, Райліс, а також люди з ферм. Під час Богослужби й панахиди співав хор «Славута» з табору Райліс під керівництвом інж. Т. І. Кудлика. Був представник Головної Управи СУБу п. Я. Гаврих та вищезгадані англійські представники і місцеві знайомі.

Після панахиди, в табірній читальні відбувся спільний обід, який о. Р. Музичка розпочав молитвою «Отче наш». Після обіду коротку промову виголосив голова Відділу СУБу п. Д. Яремко. Він говорив, як і на чий кошти цей пам'ятник будувався та кому він присвячений. Трохи довшу промову виголосив о. Р. Музичка, а після нього інж. Т. І. Кудлик. Англійською мовою промовляв представник Головної Управи СУБу п. Я. Гаврих, а потім представник окружного Сільськогосподарського Комітету. Він запевнив нас, що звернеться до власника табірної

площі з проханням, щоб цей пам'ятник не руйнувати, щоб він стояв навіть тоді, коли ми виїдемо, а табір розберуть, щоб він залишився назавжди. Бо це пам'ятник, на якому написано англійською мовою: "In memory of those who died for the freedom of Ukraine", а українською: «Полеглим борцям за волю України».

На закінчення виголосив промову провідник табору. Він висловив своє вдовolenня з нашої працьовитости, чемної поведінки, з наших культурних розваг у таборі й поза табором, з нашої високої релігійної і національної наснаги, підкресливши нашу любов до рідної батьківщини та глибоку повагу до борців, що віддали своє життя за волю батьківщини. Врешті побажав нам у нашому житті всього найкращого.

Його промову всі присутні покрили рясними оплесками. Потім хор «Славута» проспівав кілька наших пісень.

Програма свята всім сподобалась. У кожного був святковий і піднесений настрій. Думаю, що цей день ніколи не затреться в пам'яті учасників.

Стоксфілд он Тайн

Жителів табору Дарас Гол розміщено по невеличких «гостелях», що містилися поблизу міст і сіл. Ми далі виконували ту саму роботу і кожного дня, крім неділі, їздили на ті самі ферми. Ті хлопці, що працювали недалеко від «гостелю», ходили до своєї праці пішки. Отже, в нашому житті майже нічого не змінилося. Єдина різниця була в тому, що тепер ми мешкали малими групами.

Звичайно, приїхавши в нові місцевості і між незнайомих людей, нам треба було знов заводити з ними знайомства та набувати нових приятелів. А це значить, що треба було знов розказувати місцевим людям про нашу національність, історію, культуру й релігію.

Мене приділено до «гостелю» біля невеличкого міста Стоксфілд он Тайн. Ця місцевість, як і ціла округа, теж горбувата, а саме місто Стоксфілд досить гарне. Провідником нашого «гостелю» був англієць, — людина добра, чемна й витримана. Тутешні люди були приємні й привітні, а тому з бігом часу ми набули між ними приятелів і прихильників. Тож і в цій місцевості наше життя проходило спокійно, а іноді навіть весело.

До нового «гостелю» наша група, що налічувала 30 чоловік, приїхала в першому тижні місяця листопада 1949 року. Сумління підказувало, що й тут не сміємо забувати про нашу громадську й культурну працю. Насамперед я повідомив наші центральні — субівську й церковну — про ліквідацію табору в Дарас Гол, про переїзд його жителів до менших «гостелів» та про розв'язання управи Відділу СУБу

і Церковного Комітету. Водночас я повідомив їх, що
можем довір'я нашого Осередку є п. Д. Яремко.

В цьому Осередку ми далі в міру наших скромних
можливостей вели громадську і релігійну працю та
намагались організовувати наші національні й релі-
гійні свята, культурні розваги, ігри й забави.
Українці-католики ходили щонеділі до недалекої
католицької церкви, а українці-православні ходили
до протестантської церкви, що була поблизу «госте-
лю».

Через шість тижнів прийшли до нас дві місцеві
жінки, що належали до жіночої добровільної обслу-
ги (W.V.S.), і запросили нас на їхній концерт. Ми
подякували за запрошення й обіцяли прийти.

Майже всі жителі нашого «гостелю» були на тому
концерті. Він був на високому мистецькому рівні, а
тому ми були задоволені й дякували організаторам
за таку приємну розвагу.

Через декілька днів ці самі жінки з жіночої
добровільної обслуги запросили декого з нас на чай.
Про українців вони вже дещо знали, бо після війни
працювали в Німеччині серед європейських ски-
тальців, які чекали на виїзд до інших західніх
країн. Ті жінки були одних із нами літ, а деякі вдві-
чі старші від нас. Одна з них говорила, що ще
перед війною подорожувала по Україні туристкою
і бачила кілька наших міст. Розказувала про пре-
красний клімат на Україні та про приємний і гос-
тинний український народ. Потім з усмішкою запи-
тала, чому ми залишили свій рідний край, такий
соняшний і багатий, та приїхали до Англії, де так
мало сонця, а багато дощів, мряки й вогкості. Тут
уже ми прийшли до слова, щоб пояснити, чому, з
яких причин ми мусіли залишити нашу соняшну й
багату батьківщину і їхати на Захід до чужих
країн, між чужі люди. Наші пояснення не були для

неї новиною, бо вона сказала, що багато таких пояснень уже чула від наших людей в Німеччині, а тому дещо ознайомлена з нашою історією.

Ось так розмовляючи, ми й не помітили, як проминув вечір і наближалася північ. Тож подякувавши жінкам за гостину і приємну розмову, ми, задоволені, пішли додому.

Недалеко від нашого «гостелю» англійці мали свій Стрілецький Гурток. У своєму клубі вони влаштовували забави та різні розваги. Наші хлопці іноді користали з їхнього запрошення та вечорами заходили до того клубу, щоб після праці розважитись.

Тут буде доречним згадати, що напередодні Йорданських Свят місцеві англійці, а між ними й керівник Стрілецького Гуртка, запропонували нам улаштувати в нашому «гостелі» спільну вечірку. Ми погодилися, а водночас запросили з міста Ньюкасел мір-а Б. Скоробогатого, щоб він для англійців виголосив доповідь про наші Йорданські Свята і стародавні релігійні традиції. Вечірка мала успіх і відбулася в дуже приємній атмосфері.

ХРОНІКА ДІЯЛЬНОСТІ

На початку місяця грудня ми зішлись до нашої їдальні, яка служила нам за читальню, щоб домовитися в справі святкування Різдвяних Свят, — англійських і українських.

На англійське Різдво ми влаштували спільний обід, на який запросили деяких англійців. Після обіду колядували наших і англійських колядок, а потім розмовляли, розказували, оповідали. Наше святкування відбулось спокійно, чесно й весело.

*

На український Свят-Вечір ми мали спільну вечерю, на яку запросили трохи більше англійців. Знову ми колядували, щедрували та проспівали кілька англійських пісень.

Тут знову треба було вияснювати англійцям, чому ми святкуємо Різдвяні Свята два тижні після англійських Свят. Вечір відбувся приємно й весело. Ми забавлялися майже до півночі.

*

Під час Різдвяних Свят ми вирішили відзначити в нашому «гостелі» річницю 22-го Січня. Саме в ту пору з табору Райліс приїхав до міста Стоксфілду інж. Т. І. Кудлик і примістився на приватному мешканні недалеко нашого «гостелю». Він зробив нам добру послугу, бо прочитав реферат про Січневі роковини.

Ці роковини відкрив п. Д. Яремко, а після реферату інж. Т. І. Кудлика були деклямації, що своїм змістом відповідали програмі нашого свята. Деклюмували пп. Яремко, Хайнус і Федик. Свято закінчено нашим національним гимном.

*

Через тиждень, 29.1.1950, п. Д. Яремко та інж. Т. І. Кудлик відвідали «гостель» Стамфордгам і взяли активну участь у святі Січневих роковин. При цій нагоді вибрано п. О. Ковальського мужем довір'я Осередку СУБу в «гостелі» Стамфордгам.

*

12-го березня 1950 року в нашому «гостелі» влаштовано Шевченківське свято, на яке запрошено мужів довір'я з таких Осередків нашої округи: Варк

— п. М. Шевчук, Льонггорслі — п. Д. Шинкар, Ашінгтон — пп. О. Грица і І. Гаврила, Кілдер — інж. М. Савченко, УМСА «гостель» у Понтілянді — п. Я. Курса, Волтон — п. Д. Предко, Ньюкасел — п. В. Марчук.

Шевченківське свято відкрив муж довір'я Осередку Стоксфілд п. Д. Яремко, а реферат прочитав інж. Т. І. Кудлик. Описля деклямації творів Шевченка виконали: пп. М. Хайнус, Д. Яремко і Т. Федик. Свято закінчено гимном «Ще не вмерла».

*

Після Шевченківського свята відбулася конференція в справі виборів делегатів на загальні збори СУБу в Лондоні. З того погляду, що наша округа мала приблизно 80 членів СУБу, на загальні збори вибрано трьох делегатів: п. Д. Яремка з Осередку Стоксфілд, п. М. Шевчука з Осередку Варк і п. Д. Шинкара з Осередку Льонггорслі. Але п. Д. Яремко попросив інж. Т. І. Кудлика, щоб він перебрав його кандидатуру, мотивуючи своє зречення тим фактом, що на загальних зборах СУБу був двічі, 1948 і 1949 року. Інж. Т. І. Кудлик з такою пропозицією погодився.

Після цього виникли фінансові проблеми, а тому два інші делегати, пп. Шевчук і Шинкар, також передали свої мандати інж. Т. І. Кудликові. Таким чином він став делегатом з трьома голосами.

Після повернення з Лондону наш делегат 3.4.1950 року звітував про перебіг загальних зборів СУБу і повідомив нас, що і його вибрано членом Ради СУБу. Такою вісткою ми були дуже задоволені і висловлювали йому щирі вітання.

*

Великодні Свята, латинські і наші, 1950 року

припадали на ту саму неділю 9-го квітня. Як і попередніх років, ми відсвяткували їх у нашій їдальні за спільним столом.

*

У травні в нашому «гостелі» відбулося Свято Героїв. На ньому були присутні наші люди з інших Осередків, а також декілька знайомих англійців.

*

У місяці червні ми відзначили річницю відновлення Української самостійної Держави актом 30-го червня 1941 року. На святі було багато людей з інших Осередків нашої округи.

*

Влітку 1950 року ми організовували автобусні прогулянки та оглядали такі графства: Нортгумберлянд, Вестморлянд, Кумберлянд і Озерну область. Але цим разом нашими супутниками були англійці, а передусім дівчата і жінки.

*

У половині місяця вересня 1950 року в графстві Нортгумберлянд засновано один Матерній Відділ СУБу з осідком у Стоксфілд он Тайн. На загальні збори прибули делегати від десятих Осередків, що репрезентували 80 членів СУБу. Головою Матернього Відділу СУБу було вибрано інж. Т. І. Кудлика, а секретарем п. Д. Яремка. До управи ввійшли мужі довір'я кожного Осередку, а в склад контрольної комісії ввійшли: інж. М. Савченко — голова, мгр Б. Скоробогатий — секретар, п. М. Костюк — член.

Ця управа діяла два з половиною роки, тобто до весни 1953-го року, коли табір у Стоксфілді лікві-

довано, а Матерній Відділ перенесено до міста Нью-касел он Тайн.

*

Про ліквідацію табору в Стоксфілді ми знали півроку наперед. Тому дехто з жителів нашого «гостелю» заздалегідь покидав працю і табір та виїжджав до інших місцевостей або й інших графств. У тому ж часі і я покинув Стоксфілд та виїхав на працю до південної Валії. Найбільше наших людей виїхало до інших місцевостей в 1951-1952 роках.

КІНЕЦЬ ТАБІРНОЇ ЕРИ

Проминуло п'ять з половиною років нашого життя по різних таборах. Протягом того часу, а особливо тут, ми майже нічим не турбувалися, бо адміністрація забезпечувала нас задовільними і чистими, а в холодні дні і ночі теплими кімнатами, добрими і в достатній кількості харчами, працею та транспортом до місця праці й додому. Для нас оставалося тільки дбати про своє здоров'я, розваги та про деякі особисті чи гуртові потреби, які ми самі між собою полагоджували.

Але з кінцем 1952 року, коли кінчалася ліквідація таборів, зайшли радикальні зміни. Настав кінець нашим вигодам чи невгодам, табірним достаткам чи недостаткам. Водночас закінчилася «ера» нашого десятилітнього згуртованого життя, якщо взяти до уваги наше перебування під час війни й після неї в німецьких «ляграх», а тут у «гостелях». Тепер перед нами відкривалися цілком інші перспективи, — перспективи індивідуального і при-

ватного життя. Настав час, коли кожен з нас почав розуміти, що відтепер ніхто нікому не дасть чистих і теплих помешкань, ніхто не дбатиме про кількість і якість його харчів, ніхто не турбуватиметься його транспортом до праці, що кожен мусить стати на свої власні ноги та глядіти сам за собою, щоб усе те десь і якось розшукати, придбати, найліпше улаштуватись та забезпечити себе в нових життєвих обставинах.

Щодо приватних помешкань, то їх легко було винаймати у своїх людей або в місцевих знайомих. Працю теж у тому часі було легко знайти. Якщо комусь якась праця не сподобалася, чи, можливо, заробіток був замалий, то її легко було змінити і знайти іншу. Але виявляється, що деякі наші люди працювали на одному підприємстві довгі роки, аж до пенсії, тобто до 65-го року свого життя. Були наші й наставниками, тобто показували іншим робітникам, як, де та що робити. Бували й такі випадки, що працедавці, коли не було багато роботи, звільняли з праці місцевого робітника, а нашого залишали, вважаючи його за працюватішого і кращого. Слід додати, що наші люди були в дуже приятних стосунках з робітниками на підприємствах, а вдома — з сусідами та з своєю родиною.

В Ньюкаселі

Я вже згадував, що восени 1952-го року я залишив Стоксфілд та виїхав до південної Валії. Але на весні 1953-го року я повернувся у графство Нортгумберланд і поселився в місті Ньюкасел.

Моє помешкання належало нашим людям. Там я жив разом з двома моїми кращими колегами. Вони підшукали для мене працю на будівництві, на якому й самі працювали кілька місяців. На цьому будівництві, як і на попередніх роботах, нам треба було знову інформувати місцевих робітників про нашу національність, нашу державу та про причини нашого поселення в цій країні. Така роз'яснювальна діяльність нагадувала декому з нас апостолів Христових, які проповідували християнську віру між новими людьми. Роз'їхавшись по західньому світі та стрічаючи нових людей, треба було і нам ознайомлювати їх з історією нашої батьківщини, з її долею та з нашими скитальськими шляхами.

Були люди, що цікавилися нашими розповідями та співчували нам. Деякі одиниці вже дещо знали про українців і чули про житницю Європи — Україну. Наші розповіді спричинювались до поінформованості про неї ширшого кола англійських людей.

ГРОМАДСЬКЕ Й РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ

На весні того ж року в домівці оо. Домініканів у Ньюкаселі відбулися звичайні загальні збори Відді-

лу СУБу, який очолював інж. Т. І. Кудлик. Його знову вибрали головою на наступний рік, а я ввійшов до управи Відділу СУБу. Тут мене також вибрали церковним зв'язковим на місто Ньюкасел і околицю.

Управа Відділу СУБу під проводом інж. Т. І. Кудлика діяла понад три роки, тобто до весни 1956 року, коли наш голова мав виїхати до Лондону, щоб перебрати пост головного секретаря Централі СУБу. Тоді в тій самій домівці відбулися загальні збори Відділу СУБу в Ньюкаселі, на яких мене вибрано головою на наступну каденцію.

Як і в попередніх, так само і в поточних роках, на наше запрошення приїжджали до нас представники Окружної Ради СУБу з Едінбургу та Централі СУБу з Лондону. Ми запрошували до себе також недалеких наших сусідів з Карлайлю. Приїжджали до нас, принаймні раз на рік, переважно члени управи Відділу СУБу. Наші зустрічі відбувалися звичайно в той день, коли в нас правилася Богослужба, бо саме тоді з'їжджалось більше наших людей і нашим гостям було приємно з ними поговорити та поділитися своїми думками й досвідом.

Наше життя пожвавилось, коли до Едінбургу приїхав о. М. Матичак і в 1955 році погодився обслуговувати і нашу місцевість. Це дало нам змогу не тільки слухати наших Богослужень, але й сприяло нашій церковно-релігійній, громадській і культурній діяльності. Хоч у Ньюкаселі та околиці залишилося небагато українців, то все таки на Богослуження приходило від 60 до 70 осіб, а це була навіть досить велика кількість, коли мати на увазі всього 200 чоловік.

За допомогою нашого отця ми організовували раз або й двічі в році автобусні поїздки до Едінбургу, щоб послухати нашого Богослуження. Також ми із-

дили до міста Карлайлю на Богослуження, забави та на українські фільми.

На весні 1957 року разом з нашим священиком нам вдалося зорганізувати концерт, запросивши до Ньюкасла хористів з Ноттінгхаму. Він відбувся в центрі міста в досить великій залі — «Бейнбрідж Гол», що на Персі стріт. На концерті було багато українців з Ньюкасла й околиці, приїхало автобусом коло 50 наших сусідів з Карлайлю разом з їхніми знайомими англійцями. Був на концерті інж. Т. І. Кудлик, римо-католицький священик, з яким ми познайомилися в першому таборі в Вайлямі, та кілька знайомих англійців з Ньюкасла й околиці.

Наші хористи під проводом п. О. Пицка дуже гарно виконували всі пісні, що входили в їхній репертуар, а публіка нагороджувала кожен їхній номер гучними оплесками. Після концерту хорові склали подяку о. М. Матичак, римо-католицький священик, інж. Т. І. Кудлик, голова Відділу СУБу та ще кілька осіб. Усі бажали хористам усього найкращого та щасливої подорожі додому. Публіка була задоволена й раділа, що їй вдалося бути на цьому концерті.

В наступних роках ми тільки їздили на концерти до Едінбургу або Карлайлю, а в нас у Ньюкаселі таких великих концертів більше не було.

Варто згадати, що за допомогою священика нам вдалося зорганізувати недільну школу для наших дітей. Двогодинне навчання відбувалося в тій самій домівці при церкві. Було 12 учнів, що мали від п'ять до десяти років життя. Це були діти мішаних подруж, тобто матерями дітей були англійки, німкені та італійки. Було бажання навчити їх говорити, читати й писати по-українському. Учителями були переважно батьки дітей. Іноді доводилось і мені вчителювати, коли хтось із батьків не міг прийти. Ця недільна школа протривала три роки.

Кілька разів ми організовували спільне святкування Різдвяних Свят, на яке ми приходили із своїми жінками та дітьми, а також запрошували знайомих англійців. Це святкування проходило за столом з напоями й закускою, яку здебільшого приготувляли жінки.

На свято Миколая ми також організовували роздачу подарунків для дітей. Подарунки приносили переважно самі батьки, а іноді управа Відділу СУБу та наш священик. Такі релігійно-національні сходни приносили невеличкій нашій громаді задоволення. Вони, переплетені колядками й піснями, проходили зворушливо, дружньо й весело.

Щонайменше раз у році, а часом і двічі, наш священик висвітлював нам церковно-релігійні фільми. Це відбувалося в нашій церкві св. Андрія в Едінбурзі або в якомусь іншому місті в Шотландії, а переважно після Богослуження на більших окружних з'їздах або після якогось концерту.

Релігійна та культурна діяльність о. М. Матичака нам сподобалась. Ми були задоволені його активністю. Між нами панували почуття взаємодовір'я, взаємопошани та щирости. Разом з ним ми почувались як одна родина. Та одного дня прийшла вістка про його виїзд до середньої Англії. Було трохи сумно, але ми, його парафіяни, ніяк не могли йому допомогти, бо розпорядок прийшов від його церковних зверхників.

Останнє Богослуження в Ньюкаселі він відправив улітку 1971 року в тій самій церкві оо. Домініканів. У церкві було понад 30 осіб. Таке невеличке число присутніх пояснюється тим, що в попередніх роках значна частина наших людей виїхала до інших місцевостей.

Після Богослуження ми запросили священика до домівки при церкві на скромне прийняття. Зійшлися всі присутні парафіяни. Під час прийняття я від

імени нашої ньюкасельської громади та від себе, як церковний зв'язковий, висловив священникові щиро-сердечну подяку за його довголітню релігійну й культурну працю серед нас, вручив йому невеличкий подарунок від нашої громади та побажав йому всього найкращого на новому місці, висловлюючи надію на незабарну зустріч.

Отець М. Матичак, тепер митрат, своєю довголітньою духовною опікою вкарбувався назавжди в пам'ять жителів Ньюкасела. Тож сьогодні, коли пишуться ці рядки, мені приємно ще раз зложити йому від імени ньюкасельців сердечну подяку за шляхетну й невсипущу опіку, а також побажати йому кріпкого здоров'я та сповнення прагнень і мрій.

СВЯЩЕНИКИ В НАШОМУ ГРАФСТВІ

В попередньому розділі була мова про місто Ньюкасел та о. М. Матичака, як нашого духовного опікуна. В цьому розділі доцільно згадати кількома словами про інших священників, що опікувалися нами у графстві Нортгумберлянду.

Як знаємо Церква на протязі нашої історії була дуже важливим чинником у нашому національному житті. Тож і тут, на чужині, розсіяні по маленьких таборах, ми раділи, коли до нас приїжджали священники й відправляли Богослуження.

1950-го року українські Богослуження відправлялися не тільки в поодиноких «гостелях», до яких з'їжджалися наші люди з недалеких околиць, але й в англійських римо-католицьких церквах, а пере-

дусім у містах Гексгам і Блейдон он Тайн, поблизу яких були «гостелі».

Спочатку приїжджав до нас о. О. Бабій з Едінбургу, а потім молодий священник о. Петро Лісовський. Він у нашому «гостелі» в Стоксфілді відправив перше Богослуження на наше Різдво, 7-го січня 1951-го року.

Отець П. Лісовський протягом цілого року відвідував майже всі «гостелі» в нашій околиці, а тому декілька разів приїжджав і до нас.

Опісля, внаслідок ліквідації декількох «гостелів», наші Богослуження правилися в місті Ньюкасел он Тайн у церквах св. Андрія, св. Михайла та в соборі св. Марії, а 1952-го року в церкві оо. Домініканів. Спочатку Богослуження правилися раз на місяць, а потім раз на два місяці.

Протягом 1953-1954 років приїжджали до Ньюкасела з Брадфорду оо. І. Гасяк і В. Паславський, а восени 1955-го року почав приїжджати з Едінбургу о. М. Матичак. Він відправляв Богослуження раз на два місяці, а потім — раз на три місяці, бо в Едінбургу було тільки два священники для всієї Шотландії і північної Англії, а тому їм потрібно було відвідувати міста, в яких було значно більше українців, ніж у Ньюкаселі. Все таки о. М. Матичак відвідував нас протягом 20-х років — аж до часу, коли виїхав до Галіфаксу.

ОДРУЖЕННЯ І ВИЇЗДИ

На початку 1950-их років переважну більшість наших тутешніх таборян становили самотні 25-30-літні парубки, — змужнілі, здорові, розумні і гарні,

добре одягнені і взуті та з деякими заощадженнями. Тож цілком природно вони почали думати про одруження, про встановлення свого життя, про родину, пам'ятаючи нашу приповідку: «Якщо до тридцятки не оженишся, то до сороківки не доробишся». Таким думкам сприяла і світова ситуація, яка ніяк не давала надій на повернення в рідні сторони.

В околиці Ньюкасла було лише кілька наших дівчат і вони дуже скоро поодружувалися з нашими хлопцями. Іншим хлопцям вдалось знайти наших дівчат у середній Англії або в Шотландії і одружитися з ними. Але це були одиниці. Більшість почала женитися з німкенями та австрійками. Дехто оженився з англійськими або ірландськими дівчатами, а потім декілька наших хлопців оженилися з італійками. Але деякі залишилися самотніми парубками до своєї старости, бо чужинок вони не хотіли брати, а своїх дівчат не могли розшукати.

Перші молоді подружжя негайно після ліквідації таборів почали набувати свої доми та приймати на квартири по двох чи трьох наших самотніх хлопців, поки й вони поженилися та встановили своє родинне життя.

Деякі наші люди мали своїх родичів і знайомих у інших частинах Англії, а тому вони з своїми жінками та дітьми теж туди переїхали. Кілька нежонатих виїхали до Америки й Канади. Частина з тих, що одружилися з австрійками чи німкенями, виїхали до Австрії або Німеччини. Кілька подруж, уже із своїми дітьми, виїхали до Австралії.

Отже, з наших людей, як уже згадувалося, 1948 року було в цій окрузі понад п'ятсот, коло 1960 року залишилася приблизно сотня.

Закінчення

Перейшли літа. . .

Тепер, коли пишуться ці рядки, минуло 35 років від того дня, коли у графство Нортгумберлянду приїхали перші українські емігранти. Залишилось їх у цьому графстві мало, бо розбрелися по інших частинах цього острова, багато виїхало за океан, а дехто відійшов до Царства Небесного на вічний спочинок.

А на живих наклало життя своє багатомовне тавро: опустилися плечі, порідшали й посивіли чуприни, покрилися чола довгими борознами. Колишні молоді хлопці — сьогодні статечні чоловіки. Вони виплекали дітей, а тепер на своїх колінах пестять онуків.

Їм згадуються дні, коли сюди приїхали. Тоді їхні груди були повні любови, віри й надії. Любови — до своєї рідної землі, яку покинули не з власної волі. Віри — в короткочасність їхнього поселення в цій країні. Надії — на скорий поворот у соняшну батьківщину, куди їх кликала туга за батьками, братами, сестрами, друзями і знайомими, а також за рідними селами, містами, полями, горами, долинами, ріками й лісами.

На жаль, не так сталось, як гадалось. . .

А проте наші люди ніколи не впадали в розпуку, ніколи не зневірювалися, ніколи не згортали рук, а боролись за своє місце під сонцем, несли між чуже оточення смолоскипи правди про Україну, за-

кладали підвалини свого особистого життя і наполегливо в кожних обставинах, сприятливих і несприятливих, розбудовували наше громадське, культурне і релігійне життя.

Перед чужинцями наші люди показали свою високу мораль, свою працьовитість, свою організованість, свою національну гідність. Вони й тепер, на схилі літ, віддають свої сили для розбудови нашого національного життя і постійно благають Всевишнього, щоб допоміг нашому народові стати господарем своєї предковічної землі — України, бо розуміють незаперечну істину, що тільки

В своїй хаті своя й правда
І сила і воля.

Подяка

Висловлюю щиро подяку всім шановним панам, що в ході писання цих спогадів допомагали мені своїми порадами, згадками й матеріялами, а передусім — п. О. Гарасимові, п. О. Корнасові і п. В. Марчукові.

П. інж. Т. І. Кудликові дякую за поради і вказівки, що стосуються перших громадських працівників у графстві Нортгумберлянду.

Своєму синові Давидові дякую за доставлення паперу і пер, а своїй дружині Анні Джойс за терпеливість і догляд під час писання цих спогадів.

Заздалегідь щиро дякую всім тим добродіям, що докладатимуть зусиль, щоб видати цю книжку.

Березень 1983 р.

Дмитро В. Яремко

З М І С Т

	стор.
I Вступ	5
II У Вайлямі	7
Перший день праці	17
Родини на фермах	20
Самопочуття	21
Взаємини з оточенням	21
На дозвіллі	22
Навчання англійської мови	23
Концерти	24
Роз'яснювальна робота	26
Футбол, ігри, розваги	27
Відділ СУБ	29
Латинське Різдво	30
Українське Різдво	32
Добровільні пожертви	33
Делегат на збори	34
Національні свята	35
Напередодні виїзду	36
III Табір Дарас Гол	39
Табори, факти, події	40
Нова управа	44
Налагоджування релігійної опіки	47
Хор і танцюристи	51
Поновне навчання англійської мови	52
Школа для неписьменних	53
Читальня й бібліотека	55
Спорт, розваги, прогулянки	57
Маніфестації	58

Від перевиборів до ліквідації	60
Навколишня місцевість	62
Допомога військовополоненим	64
Пам'ятник	65
IV Стоксфілд он Тайн	72
Хроніка діяльності	74
Кінець табірної ери	78
V У Ньюкаселі	80
Громадське й релігійне життя	80
Священики в нашому графстві	84
Одруження і виїзди	85
VI Закінчення	87
VII Подяка	89